

**EVROPSKA PERSPEKTIVA BOSNE I
HERCEGOVINE**
Ka uravnoteženosti ili ekstremnoj nejednakosti?

Panorama b.b.
73000 Gorazde
Bosna i Hercegovina
Telefon : +387-38 227 850
Fax : +387-38 228 594
E-mail : aldi@aldi.ba
Internet: www.aldi.ba

Registrovana u Bosni i Hercegovini
kao ne-profitna organizacija broj
04-05-2-5852/00 F BiH

Oktober, 2004

Ovaj Izvještaj je dio serije povremenih izvještaja koje objavljuje ALDI. Naši povremeni izvještaji mogu uključivati informativnu perspektivu o pojedinim pitanjima vladinih politika, poziciji pojedinih grupa u društvu, poziciju procesa tranzicije i procesa Evropskih integracija, o rezultatima drugih istraživanja ili drugih izvještaja prezentovanih na konferencijama ili u javnosti. Svi naši povremeni izvještaji prolaze interne provjere, kako bi se obezbijedili da su dostigli standard u istraživačkoj kvaliteti i objektivnosti.

ALDI udruženje građana, je neprofitna i nevladina organizacija koja podržava razvoj otvorenog društva i ekonomski nezavisnih građana. Sve publikacije ALDI u.g. ne reflektuju uvijek zvanična mišljenja naših klijenata, niti organizacija koja sponzoriraju naša istraživanja.

Ovaj izvještaj je za javnu upotrebu podržan od strane ALDI u.g., kroz korištenje vlastitih sredstava dobivenih kroz projekte i dobrovoljni rad članova organizacije.

Proces interne provjere je sastavni dio svih istraživačkih projekata ALDI u.g. Sve aktivnosti koje su prethodile publikaciji ovog dokumenta, bile su predmet procesa obezbjeđenja kvaliteta, kako bi se obezbijedilo da istraživanje dostigne slijedeće standarde: da je problem dobro formulisan; da su sva istraživanja dobro dizajnirana i pravilno izvršena; da su informacije i pretpostavke jasne; da je sva dokumentacija tačna, razumljiva i ubjedljiva i vremenski prihvatljiva; da je istraživanje obavljeno nezavisno i izbalansirano. ALDI u.g. je koristio sve raspoložive informacije prikupljene u procesu istraživanja koje su bez diskriminacije uključene u izvještaj. U slučaju nepostojanja preciznih ili vremenski odgovarajućih statističkih informacija u istraživanju su korištene racionalne pretpostavke.

Na istraživanju i izradi ovog dokumenta su radili: Demir Imamović, Meliha Gačanin, Mirnes Uhota, Fatima Fejzić, Edita Bešlija, Nijaz Ratković, Vildana Kadrić i Delila Klovo.

Objavljeno u oktobru 2004. godine od strane ALDI Udruženje građana
Panorama b.b. 73 000 Goražde
Da naručite naše dokumente ili da dobijete dodatne informacije, možete kontaktirati: Ta telefon: +387 (0)38 227 850,
Fax: +387 (0)38 228 594, e-mail aldi@aldi.ba
ALDI u.g. Internet: <http://www.aldi.ba>

Predgovor

Tranzicija u Bosni i Hercegovini provodi se na politikama, kreiranim na osnovu površnih informacija o tome šta se zaista dešava u društvu. Trenutno čak ne postoji vladina institucija, koja bi dala informaciju o procjeni broja stanovnika u svim općinama u BiH. Bosna i Hercegovina u kratkom roku može osnovati agenciju za statistiku, ali joj treba pet godina da imenuje direktora. Zahvaljujući praksi da za donošenje politika ili zakona ne trebaju informacije o stvarnom stanju problema, svaka debata o procesu ekonomskih reformi zasniva se na nepreciznim i generalnim informacijama o trenutnom ekonomskom i socijalnom stanju u državi. Vladine institucije optimistično procjenjuju svoje napore na stabilizaciji ekonomije uvjeravajući sve aktere u bosanskom društvu, kako uspješno popravljaju ekonomsku situaciju. U stvarnom životu svakim danom smanjuju se šanse za uspješan izlazak nacionalne ekonomije iz stanja dubokog socijalnog i ekonomskog poremećaja. Ekonomski napredak je vidljiv u samo nekoliko najvećih gradova, koji sve više posjećaju na izolovana ostrva izvozno orijentisanih zemalja Jugoistočne Azije. Razlike u ekonomskim potencijalima između općina potiče sve veći broj građana na napuste marginalizirana područja, i da se presele u vodeće administrativne centre u potrazi za kvalitetnijim i bolje plaćenim poslovima. U nemogućnosti da rade na zapadu, mladi ljudi se sve više okreću Sarajevu i Banja Luci u potrazi za karijerom i boljom budućnosti za njih i njihove buduće porodice. Iako je glavni cilj Srednjoročne razvojne strategije stvaranje preduslova za ujednačen ekonomski rast svih dijelova zemlje, vladine politike zanemaruju probleme koncentracije kapitala i stručne radne snage, ostavljajući preko 4/5 stanovništva sve većim izgledima za padanje u siromaštvo tipično za većinu izvozno orijentisanih ekonomija u razvoju.

Ovaj dokument je proizvod ALDI u.g. koji je proteklih šest mjeseci radio na prikupljanju i analiziranju informacija o razmjerama ekonomske nejednakosti unutar Bosne i Hercegovine. Osnovni cilj dokumenta jeste pokretanje šire debate oko problema izražene ekonomske nejednakosti unutar BiH, te skretanje pažnje ključnih donosioca odluka o ekonomskim i demografskim poremećajima koje se prouzrokuju trenutnim načinom vođenja ekonomske politike.

Uvod

Kada se kaže da se u Bosni i Hercegovini građani nalaze u teškoj ekonomskoj situaciji, ništa se novo nije reklo. Protekle četiri godine Bosna i Hercegovina stagnira u ekonomskom razvoju. Brze promjene koje su se desile u poslijeratnom periodu ulijevale su optimizam građanima u ubrzanu normalizaciju ekonomskog života i vraćanje prijeratnog ekonomskog blagostanja. Međutim, nagli zastoj u razvoju u 2001. godini, stvorio je sumnju u povratak na prijeratni životni standard. Nakon dugogodišnjeg intelektualnog prihvatanja demokratije i tržišne ekonomije, te nedoumice šta to zaista znači u praksi, konačno je u 2004. godini postignut dogovor oko ciljeva ekonomskog razvoja zemlje, uokviren u Srednjoročnu razvojnu strategiju-PRSP. U tom dokumentu, Vlada je obećala građanima provođenje reformi u naredne četiri godine, čime bi se dostigao prijeratni nivo Bruto društvenog proizvoda, drastično smanjilo siromaštvo, a zemlja približila na samo jedan korak do Evropske Unije. Ispunjavanjem ciljeva iz Srednjoročne strategije, svi dijelovi zemlje bi trebali imati obezbijeđen uravnotežen rast, a rasprostranjeno siromaštvo bi se našlo na putu iskorjenjenja.

Vladajuća politička koalicija u Bosni i Hercegovini kontinuirano promovise ciljeve zacrtane u PRSP-u, nastojeći ubijediti građane da se proces reformi provodi ubrzanim tempom. Brojni su primjeri izjava vladinih službenika, koji svakodnevno ubjeđuju domaću i međunarodnu javnost da se u Bosni i Hercegovini sve odvija i brže nego što su to mnogi očekivali. Nedavno, u svom govoru, predsjednik Predsjedništva je ovako prokomentarisao trenutni proces reformi koji se odvija u Bosni i Hercegovini:

'Počet ću od Bosne i Hercegovine. Ona je danas na dobrom putu da postane funkcionalna, moderna država sa nadležnostima i institucijama koje će joj omogućiti punopravno članstvo u evroatlantskim integracijama. U toku su važne reforme iz oblasti obrazovnog, poreskog, ekonomskog, administrativnog, sigurnosnog i odbrambenog sistema. Također je u toku i proces uspostave institucija na državnom nivou, počev od Ministarstva odbrane, Zajedničke i Operativne komande, Obavještajno-sigurnosne agencije, Agencije za sigurnost, informiranje i zaštitu, Uprave za indirektno oporezivanje i još 20-tak drugih.'¹

Prema Izvještaju Vijeća ministara o implementaciji hitnih mjera jasno stoji da su vladine institucije u BiH implementirale 94 procenta svih planiranih aktivnosti za period avgust 2003 - mart 2004.² Ohrabreni statističkim informacijama o rastu obima industrijske proizvodnje za 11,1 procenata, izvoza za 14 procenata, te smanjenjem rasta izvoza i smanjenjem nezaposlenosti za 0,2 procenta, vladine institucije kontinuirano promovisu svoje uspjehe u provođenju ključnih tranzicijskih reformi.³

Međutim, za većinu informacija koje prezentiraju vladine institucije ne postoje čvrsti dokazi da reforme utiču na rješavanje osnovnih problema građana u stvarnom životu. Niske stope zaposlenosti i rastuće siromaštvo glavni su problemi sa kojima se suočava većina stanovnika. Česti protesti poljoprivrednika i penzionera, štrajkovi nezadovoljnih radnika, potresne priče o ekstremnom siromaštvu građana, svakodnevna su top tema bosanskih medija, koji najžešće kritikuju rad vladinih institucija u Bosni i Hercegovini.

¹ Izvod iz govora Sulejmana Tihića Predsjedavajućeg predsjedništva BiH: Obraćanje na okruglom stolu Fondacije Konrad Adenauer: 'Perspektive stabiliziranja i razvoja Balkana sa stanovišta Bosne i Hercegovine'. Berlin, 14. juni 2004.

² (2003)Konačan Izvještaj o implementaciji Akcionog Plana za realizaciju hitnih reformskih mjera (avgust 2003 - mart 2004.) Vijeće ministara, Juli 2004. godine.

³ Promjene u odnosu na prvih šest mjeseci 2003. godine. Zvanična stopa nezaposlenosti je u prvih šest mjeseci 2004. godine iznosila 41,7 procenata. Rast uvoza u prvih šest mjeseci je iznosio 5,75 procenta u odnosu na isti period u 2003. godini. *Izvor: Entitetski uredi za statistiku 6/2004; ALDI analiza spoljne trgovine u prvom polugodištu 2004. godine.*

U ovom Izvještaju prezentirani su rezultati istraživanja o sprovođenju Srednjoročne razvojne strategije i njenim kratkoročnim i dugoročnim posljedicama na ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine. Osnovni cilj istraživanja jeste utvrđivanje trenutnog stanja razmjera ekonomske nejednakosti unutar zemlje i njihovih posljedica na ekonomsku budućnost Bosne i Hercegovine.

Ciljevi politike PRSP

U politici PRSP-a jasno su proklamovana tri ključna strateška cilja koji se planiraju ostvariti do kraja 2007. godine.⁴ Na prvom mjestu je stvaranje pretpostavki za samoodrživ i uravnotežen rast svih dijelova Bosne i Hercegovine, drugi se odnosi na smanjenje siromaštva za 1/5, a treći podrazumijeva insitucionalne reforme i potpisivanje i ispunjavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom.

Sva tri ključna cilja zacrtana u PRSP-u su podjednako važna za građane Bosne i Hercegovine, i što je bitnije, snažno su međusobno povezana. Ako Bosna i Hercegovina dostigne 90 procenata bruto društvenog proizvoda iz 1991. godine, to bi rezultiralo značajnim povećanjem prihoda najsiromašnijih stanovnika, te smanjenjem rasprostranjenog siromaštva u zemlji⁵. Stvaranjem temelja za samoodrživi ekonomski razvoj, Bosna i Hercegovina bi ispunila jedan od tri ključna kriterija za prijem u EU – ekonomski i time bila na korak do prijema u Evropsku Uniju.

Visoke stope nezaposlenosti i nedovoljna razvijenost privatnog sektora, opredijelile su Vlasti Bosne i Hercegovine da prvi ključni ekonomski prioritet bude osiguranje bržeg razvoja izvozno orijentisanog privatnog sektora.⁶ Razvoj privatnog sektora planira se postići prvenstveno kroz unaprijeđenje poslovne klime za domaća i inostrana ulaganja, privatizaciju, smanjenje korupcije, liberalizaciju spoljne trgovine i tržišta rada, te kroz obezbjeđenje državne podrške izvozu. Kritična pretpostavka na kojoj se zasniva strategija za razvoj privatnog sektora su strane direktne investicije.

Prema PRSP-u, liberalizacija trgovine i povećanje izvoza na osnovu komparativnih prednosti, dovelo bi do dodatnih povećanja inostranih investicija u privatni sektor što bi generisalo veliki broj novih radnih mjesta (kao što se to očekuje sa najnovijim stranim investicijama u Željezaru Zenica). Nove investicije iz inostranstva potakle bi nova zapošljavanja i više stope ekonomskog rasta. Više stope ekonomskog rasta omogućile bi nove investicije, koje bi povećale produktivnost zaposlenih radnika i omogućile usvajanje novih tehnologija i proizvodnji zasnovanih na znanju, omogućavajući proširivanje proizvodnje i izvoz kvalitetnijih i skupljih proizvoda. Izvoz skupljih proizvoda uticao bi na ponudu bolje plaćenih radnih mjesta, direktno utičući na povećanje životnog standarda u državi.

Smanjenje siromaštva u BiH za 20 procenata proizilazi iz ostvarivanja viših stopa ekonomskog rasta. Prema istraživanju i mjerenju životnog standarda u BiH iz 2002. godine, u Bosni i Hercegovini postoji mala nejednakost između siromašnih i onih koji to nisu.⁷ Ekonomski rast na smanjenje siromaštva djeluje različito, u zavisnosti od veličine

⁴ Vijeće Ministara, Vlada FBiH, Vlada RS: '*Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP) (2004 – 2007)*', konačna verzija, april 2004. str.12

⁵ Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika Bosne i Hercegovine u 1991. godini je iznosio oko 2.400 US dolara.

⁶ Vijeće Ministara BiH Vlada FBiH, Vlada RS: '*Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004 – 2007)*', konačna verzija, april 2004. Str 13

⁷ (2002) Državna agencija i entitetski zavodi za statistiku, Svjetska Banka. '*LSMS - Istraživanju i mjerenju životnog standarda u Bosni i Hercegovini. Izvještaj: Blagostanje u Bosni i Hercegovini 2001: Mjerenja i nalazi*'. Sarajevo Decembar 2002. Gini koeficijent pokazatelj kojim se izražava nejednakost u raspodjeli prihoda. Prema nalazima LSMS u BiH Gini koeficijent iznosi 26 indeksnih poena, svrstavajući BiH u zemlje sa malom nejednakošću prihoda među građanima. Što je Gini koeficijent manji, to se povećanje ukupnog prihoda ravnomjernije dijeli na sve stanovnike u zemlji i od povećanih stopa ekonomskog rasta veću korist imaju kategorije stanovništva sa nižim prihodima.

nejednakosti u visini prihoda. Kako je ekonomska nejednakost među stanovništvom mala, povećanje stope ekonomskog rasta imale bi veliki efekat na povećanje prihoda siromašnijim kategorijama stanovništva, što bi uticalo na snažno smanjivanje siromaštva u zemlji.

U Bosni i Hercegovini, postoji konsenzus da je najbolje rješenje za sve građane što brži ulazak u Evropsku Uniju. Uviđajući da Bosna i Hercegovina ne može samostalno povratiti nivo prijeratnih ekonomskih aktivnosti, niti značajno unaprijediti kvalitetu života, građani i država jedino u tome vide dugoročno rješenje ekonomskih problema. Ključni cilj Evropske Unije jeste harmonizirani razvoj svih zemalja članica. Ulaskom u EU može se značajno unaprijediti infrastruktura, zahvaljujući strukturnim fondovima EU, a novi imidž zemlje privukao bi inostrane investicije koje bi snažno podstakle rast ekonomije i zapošljavanja. Kroz reforme i uvođenje 'Evropskih standarda' otvara se jedina mogućnost da građani BiH dugoročno posmatrano, značajno približe svoj životni standard standardu stanovnika Evropske Unije. Bosna i Hercegovina se trenutno nalazi u procesu približavanja i stabilizacije Evropskoj Uniji, u okviru kojeg bi se trebali započeti pregovori o stabilizaciji i pridruživanju. U PRSP-u je planirano da se do kraja 2007. godine potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, te ispune sve obaveze koje bi trebale proizaći iz njega. Nakon 2007. godine, Bosna i Hercegovina bi trebala podnijeti zvaničnu aplikaciju za članstvo u EU, čime bi došla samo na korak do prijema u EU.

Kompletna strategija razvoja privatnog sektora bazira se na pretpostavci da je lokalno tržište BiH malo, da je privatni sektor nerazvijen i da je najbolji način razvoja privatnog sektora njegovo potpuno uključivanje u međunarodnu ekonomiju. Vlada Bosne i Hercegovine je snažno prigrlila strategiju liberalizacije spoljne trgovine:

'Sama činjenica da je tržište BiH malo, upućuje na potrebu vođenja liberalne vanjskotrgovinske politike. Daljnja liberalizacija spoljnotrgovinskog režima u regiji treba ostati prioritet BiH, zajedno sa stvaranjem pretpostavki za integraciju u tržište EU.⁸

Nažalost, u PRSP-u niti na jednom mjestu nisu razmotrene moguće negativne posljedice sprovođenja liberalne izvozno orijentisane ekonomske politike. U prethodnom citatu iz PRSP-a vidljiva je jasna opredjeljenost za potpunu otvorenost lokalne ekonomije, bez imalo rezervi prema negativnim posljedicama koje ona može imati na zaposlenost i prihode u poljoprivredi, te na nivo plata radnika u lokalnim privatnim preduzećima. Izvozno orijentisana strategija je prije teorijski model nego stvarno iskustvo zemalja u tranziciji. Brojni su primjeri zemalja koje su i prije 20 godina započeli sa sličnom ekonomskom strategijom, ali od planiranih rezultata su jednako daleki kao i Bosna i Hercegovina. Problem sa prirodom inostranih investicija: kreiranje 'izolovanih ostrva' u kojima su jedino vidljivi ekonomski rezultati; nemogućnost prelaska sa 'sastavljanja' na 'proizvodnju' skupih industrijskih proizvoda; rast nezaposlenosti i stagnacija prosječnih plaća, samo su primjeri koji 'krase', tipične 'uspješne' zemalje koje su prihvatili liberalnu izvozno orijentisanu strategiju, a kojima u PRSP-u uopšte nije posvećena pažnja.⁹

S druge strane, s obzirom na trenutnu sposobnost vladinih institucija i njihov kapacitet da u potpunosti provedu institucionalne reforme, danas niko ne može sa sigurnošću reći koliko će još godina biti potrebno da Bosna i Hercegovine potpiše ugovor o stabilizaciji i pridruživanju, a pogotovo u kojoj godini će biti ispunjene sve preuzete obaveze. U Bosni i Hercegovini skoro da nema nezavisnih studija koje bi dale objektivnu procjenu napredovanja

⁸ PRSP Konačna verzija Str 161

⁹ U našem izvještaju: '*Slobodna trgovina i Bosna i Hercegovina: Da li smo spremni na putovanje?*' detaljno smo analizirali uspjehe svih 100 zemalja koje su usvojile sličnu ekonomsku strategiju u proteklih pedeset godina. Izvještaj objavljen u časopisu Centra za Promociju Civilnog Društva 'Lokalna samouprava' broj 5, maj 2004.

zemlje na putu ka Evropi. Vladine institucije za ekonomska istraživanja i monitoring su dugo u osnivanju, Državna agencija za statistiku skoro da ne funkcioniše, a domaći političari se više oslanjaju na ekonomske procjene međunarodnih organizacija, nego na svoje vlasite. U takvom ambijentu vladine institucije same ocjenjuju rezultate svoga rada a nivo aktivnosti mjere u odnosu na period kada je funkcija Vlade BiH bila marginalizirana po pitanju ekonomskog razvoja. Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine je nedavno obećalo da će Bosna i Hercegovina do 2009. godine biti članica Evropske Unije, stvarajući tako optimističnu sliku o ekonomskoj perspektivi države, u kojoj činjenice o stvarnoj ekonomskoj situaciji građana postaju potpuno marginalizovane.

Dok političari obećavaju građanima da će ulaskom u Evropsku Uniju relativno brzo biti riješeni ključni problemi sa kojima se susreću u svakodnevnom životu, Bosna i Hercegovina sve više zaostaje za drugim državama u regionu. U svom Izvještaju o krizi zapadnog Balkana 2004. godine, ESI je istakao:

'Bez ozbiljne predanosti Evropske Unije razvoju novog seta instrumenata politike, ovaj region će biti sve više izoliran od zbivanja koja se dešavaju oko njega, od Slovenije, preko Mađarske, Rumunije i Bugarske i južno do Grčke. Kako se njegovi susjedi razvijaju, sposobnost zapadnog Balkana da se pridruži evropskom projektu će se tokom vremena samo smanjivati. Izbor koji stoji na raspolaganju Evropskoj Uniji je jednostavan: ili se ozbiljno posvetiti rješavanju temeljnih uzroka nestabilnosti ili nastaviti sa trošenjem svojih sredstava na borbu protiv sukoba kada oni izbiju širom ovog regiona.'¹⁰

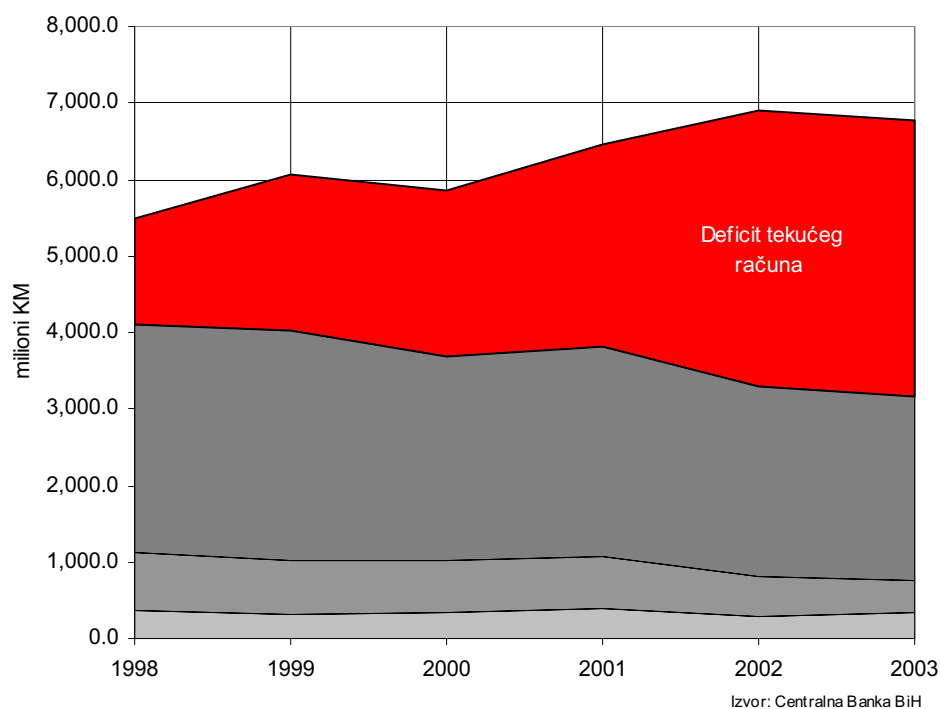
Iako je izvještaj objavljen skoro prije dvije godine, još uvijek ne postoje naznake da je u Bosni i Hercegovini učinjen toliko snažan pomak da bi se reklo da za nju ne važi analiza stanja koju je prezentirao ESI. Naprotiv, prema posljednjim podacima Svjetske Banke, ekonomske razlike između Srbije i Crne Gore, te Albanije sa Bosnom i Hercegovinom postaju sve izražajnije. Sa druge strane, ekonomska nesigurnost u zemlji postaje toliko izražena, da su građani svjesni da država ne može uraditi mnogo da unaprijedi lokalnu ekonomiju koja bi omogućila bar optimističnu perspektivu, ako ne bolju kvalitetu života. Trenutno vođenje politike u Bosni i Hercegovini nije usmjereno na rješavanje makroekonomske nestabilnosti, a pogotovo ne na stvaranje takve politike razvoja koja će omogućiti ostvarivanje zacrtanih ciljeva u PRSP-a.

Zahvaljujući dijelimičnom provođenju tranzicijskih reformi, BiH se trenutno svrstava među najotvorenije ekonomije u svijetu. Ova otvorenost direktno utiče na problem uravnoteženog razvoja unutar Bosne i Hercegovine. Prema različitim istraživanjima provedenim širom svijeta, posljedice u smanjivanju trgovinskih barijera i jačanje monetarne stabilnosti mogu imati snažne negativne posljedice u ekonomski marginalnim regionima. Trgovinska liberalizacija može dodatno produbiti regionalne razlike unutar zemlje, koje teško da mogu biti ispravljene bez dodatnih napora vladinih institucija. U Bosni i Hercegovini građani sve više osjećaju posljedice neuravnoteženog razvoja unutar zemlje, a vladine institucije, ako je suditi prema njihovim rezultatima, nisu u stanju ostvariti zacrtane ciljeve u Razvojnoj strategiji

¹⁰ (2002) Evropska Inicijativa za Stabilnost ESI, *'Zapadni Balkan 2004. godine: Pomoć, kohezija i nove granice Evrope'*. Novembar 2002. godine, Str. 5

Borba sa rastućim trgovinskim deficitom

Kontinuirano objavljivanje vijesti koje prikazuju život građana u ekstremno teškim životnim uslovima, često odvraća pažnju javnosti od strukturnih problema sa kojima se suočava nacionalna ekonomija. Jedan od narelevantnijih indikatora uspješnosti ekonomije Bosne i Hercegovine jeste stanje deficita tekućeg računa, koji je tokom svih proteklih šest godina u stalnom porastu. U periodu od 1998. do 2003. godine deficit tekućeg računa rastao je po prosječnoj stopi od 22,43 procenta.¹¹ Neuspjeh Bosne i Hercegovine da smanji deficit tekućeg računa samo govori koliko je neusklađena i nerazvijena ekonomija u Bosni i Hercegovini. Kako je prikazano na grafikonu 3-1, deficit tekućeg računa prvenstveno se prouzrokuje visokim stopama rasta uvoza proizvoda u Bosnu i Hercegovinu.

Grafik 3-1.
Struktura tekućeg računa platnog bilansa Bosne i Hercegovine 1998. – 2003. godina

■ Bilans uvoza i izvoza usluga ■ Dohodak ■ Tekući transferi ■ Bilans uvoza i izvoza proizvoda

Kao što je prikazano na grafikonu 3-1., deficit tekućeg računa je već u 2002. godini prešao iznos od 3,5 milijarde KM i još uvijek je u porastu. U 2003. godini deficit tekućeg računa Bosne i Hercegovine je iznosio 3,607 milijarde KM. Samo u prvom kvartalu 2004. godine deficit tekućeg računa je povećan za 8,1 procenta, u odnosu na prvi kvartal 2003. godine.

Stanje deficita tekućeg računa jasno pokazuje posljedice stagnacije u rastu ekonomije Bosne i Hercegovine, nakon 2000-te godine. Deficit tekućeg računa prouzrokovan je značajnim smanjenjem tekućih transfera, i smanjenjem dohotka. Pored smanjenja tekućih transfera, ključni razlog za ogromni deficit nalazi se u izuzetno visokom deficitu u trgovinskom bilansu Bosne i Hercegovine. Samo u 2003. godini trgovinski deficit je iznosio 5,52 milijardi KM.¹²

¹¹ Platni bilans Bosne i Hercegovine – Sumarni prikaz 1998 – 2003, Sumarni prikaz. Izvor Centralna Banka BiH.

¹² Izvor: Centralna Banka Bosne i Hercegovine

Tabela 3-1. Trgovinski bilans Bosne i Hercegovine (1998-2003)

Milion KM

	GODINE					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
BILANS ROBA*	-4,076.9	-4,672.3	-4,572.0	-5,075.9	-5,958.4	-5,860.0
Izvoz robe	1,043.0	1,375.6	2,180.4	2,255.5	2,089.2	2,362.8
Uvoz robe	-5,119.9	-6,047.9	-6,752.4	-7,331.4	-8,047.6	-8,222.9
BILANS USLUGA	375.3	308.5	338.8	380.6	291.3	332.9
Izvoz usluga	739.1	724.1	762.9	823.6	787.9	841.0
Uvoz usluga	-363.9	-415.6	-424.1	-443.0	-496.6	-508.1
TRGOVINSKI SALDO	-3,701.7	-4,363.8	-4,233.1	-4,695.3	-5,667.1	-5,527.1

* Prema statistici spoljne trgovine. Nisu obuhvaćena prilagođavanja za neprijavljeni uvoz i umanjeni izvoz
Izvor: Centralna Banka Bosne i Hercegovine

Iako su dobro poznati problemi sa rastućim deficitom tekućeg računa kojeg proizvodi deficit u trgovinskom bilansu zemlje, vlada nije učinila niti jedan konkretan korak u njegovom rješavanju. Iako je javno zabrinuta problemom deficita, od 2001. godine, kada se počelo sa ubrzanom liberalizacijom spoljne trgovine, niti jedna nova politika nije ozbiljnije pokrenuta kako bi se podstakao rast izvoza. Prilikom izražavanja zahtjeva za zaštitu, proizvođači i političari većinom podrazumijevaju rasprostranjene mjere protekcionizma i finansijskih podsticaja. Kako se država obavezala i prihvatila liberalnu trgovinsku politiku, protekcionizam je automatski isključen. Kako se ne mogu koristiti mjerama protekcionizma, a finansiranje domaćeg privatnog sektora je direktno suprotno sa novom ideologijom liberalizma, rad vladinih institucija na smanjivanju trgovinskih deficita se svodi bukvalno na davanje političkih izjava, što je zadržano i u PRSP-u:

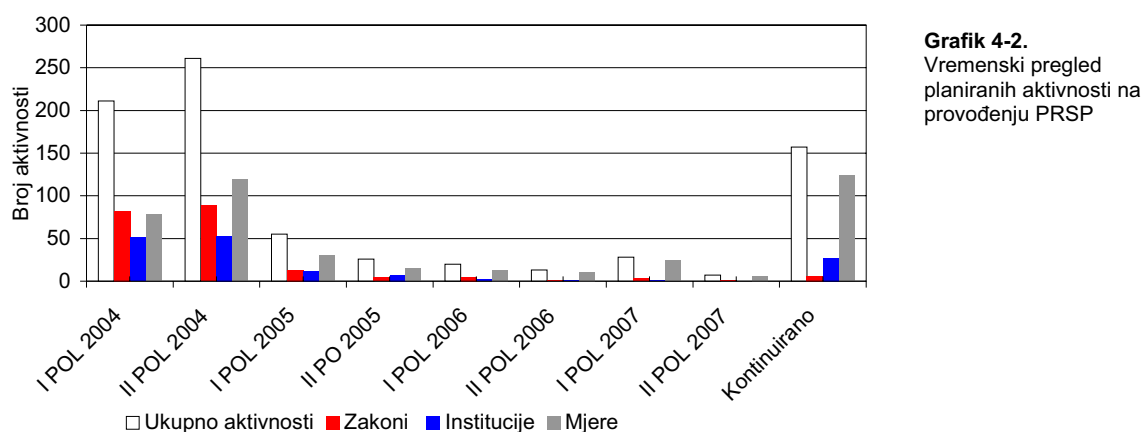
'.. nivo izvoza morat će značajno porasti, a nivo uvoza pasti. U toku naredne tri godine morao bi biti ostvaren rast izvoza, koji bi se do 2007. godine zadržao na stopi od 15 odsto. Istovremeno, stopa rasta uvoza će morati opasti i u 2007. godini iznositi oko 6,5 odsto.'¹³

Privatni sektor u Bosni i Hercegovini nerijetko ostaje zbunjen izjavama vladinih službenika, kako *izvoz mora porasti ili uvoz opasti*. Primjer proizvodnje i izvoza maline odlično pokazuje šta znači kada Vlada kaže da će stvoriti uslove za rast izvozno orijentisanog privatnog sektora. Malina je klasični proizvod za koji postoje komparativne prednosti za njen izvoz. Međutim, u Federaciji BiH mogu se proizvoditi samo određene sorte maline, koje daju prinos i do 70 procenata manji od najnovijih sorti malina koje se sade u zapadnoj Evropi. Federacija BiH zabranjuje uvoz novih sorti, pa tako domaći seljaci moraju saditi stare sorte. Kako su investicije u malinjake dugoročne, oni seljaci koji u ovoj godini zasade nove malinjake, moći će tek u 2014. godini zamijeniti stare sorte novim visokoproduktivnim. Vladini političari su toliko dobro prihvatili koncept nemiješanja u ekonomske tokove da su bukvalno privatni sektor prepustili samom sebi, ne iskazujući bilo kakav interes da naprave konkretne pomake u rješavanju problema koji sputavaju domaći izvoz. Bez obzira što mnogi problemi koji sprječavaju veći izvoz, potiču direktno od nefunkcionisanja vladinih institucija.

Prvi koraci u provođenju PRSP

Nakon što je u novembru 2001. godine izrađen prvi prijedlog Strategije za borbu protiv siromaštva (I-PRSP), sve do kraja 2003. godine trajao je proces kreiranja Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP). Sa početkom 2004. godine vlade u Bosni i Hercegovini započele su sa implementacijom PRSP-a, kako bi se do kraja 2007. godine u BiH obezbijedio uravnotežen rast, sa bruto društvenim proizvodom koji bi obezbijedio kreditnu sposobnost države, te stvorile mogućnosti za podnošenje aplikacije za članstvo u EU. U akcionom planu PRSP-a, planirano je provođenje ukupno 778 aktivnosti, neophodnih za ostvarivanje planiranih ciljeva. U okviru ovih aktivnosti planirano je donošenje ili prilagođavanje 204 zakonska rješenja, formiranje ili jačanje 154 institucije, te provođenje 420 mjera¹⁴.

Kompletna Strategija razvoja planirana je da se realizuje u periodu od četiri godine, s tim da je utvrđen planirani rok trajanja implementacije za 621 aktivnost, dok je planiran kontinuiran rad na 157 aktivnosti. Na grafikonu 4-2. prikazan je vremenski raspored planiranih aktivnosti na provođenju PRSP-a. Grafikon jasno ukazuje da se Vlada BiH fokusirala da najveći broj aktivnosti provede tokom prve godine implementacije Strategije.

Izvor: PRSP Generalni akcioni plan implementacije Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP) za 2004-2007

Za praćenje i evaluaciju provođenja Razvojne strategije Bosne i Hercegovine uključene su vladine institucije i mali broj domaćih nevladinih organizacija. Nažalost, za prvih šest mjeseci, vladini uredi za praćenje i implementaciju PRSP-a tek su i formirani, tako da postoji ograničen izvor informacija za ocjenu napretka u implementaciji strategije. Kako bi dobili bar približno objektivne informacije o dosadašnjem procesu realizacije aktivnosti iz akcionog plana, koristili smo informacije nevladinih organizacija uključenih u monitoring, te informacije objavljene u domaćim medijima.

U izvještaju Centra Civilnih Inicijativa: 'Monitoring utjecaja državnih politika unutar Razvojne strategije Bosne i Hercegovine (PRSP)¹⁵, dat je prikaz rezultata sedmomjesečnog monitoringa provođenja Razvojne strategije na lokalnom nivou. Putem kontinuiranog prikupljanja informacija od građana koji su na direktan ili inidirektan način mogli imati koristi od provođenja aktivnosti iz sektorskih prioriteta, utvrđeno je da, i pored malih pozitivnih promjena u obrazovanju, socijalnoj zaštiti i zaštiti okoline nema nikakvih konkretnih veza između progressa u ovim oblastima i implementacije PRSP-a. Generalni zaključak izvještaja CCI jeste da:

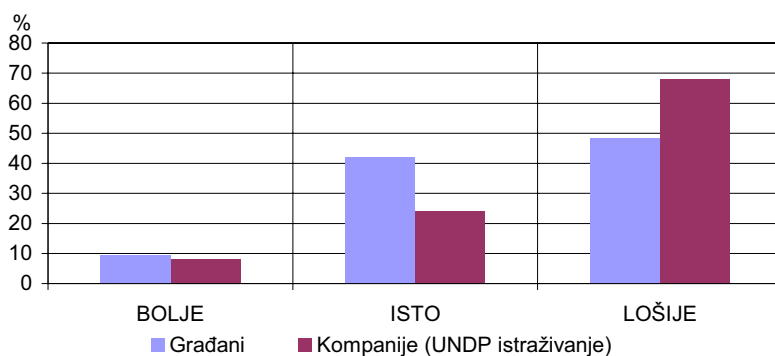
¹⁴ Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004 – 2007) BiH Vijeće Ministara Vlada F BiH, Vlada RS, Konačna verzija, april 2004.

¹⁵ CCI BiH: Izvještaj: 'Monitoring uticaja državnih politika (obrazovanje, socijalna zaštita, zaštita okoline) Unutar razvojne strategije Hercegovine (PRSP)' Juli, 2004

'Generalna ocjena provođenja Razvojne Strategije BiH (PRSP), sa aspekta građana, jeste da se 7 mjeseci od zvaničnog početka provođenja Razvojne Strategije ne osjeća nikakav progres u životu građana'¹⁶.

Ova informacija koja je proizvod višemjesečnog rada na monitoringu PRSP-a, potvrđuje pretpostavku kritičara rada vladinih institucija, da se u običnom životu i u lokalnoj zajednici vrlo malo osjeti uticaj rezultata reformi provedenih od strane vladinih institucija u Bosni i Hercegovini.

Do sličnih rezultata, došli smo putem direktnog istraživanja stavova javnog mnijenja, koje smo proveli u ljeto 2004. godine.¹⁷ U periodu od juna do avgusta izvršili smo niz istraživanja javnog mnijenja o pitanjima koja se tiču efekata provedenih vladinih politika u Bosni i Hercegovini. Na pitanje: 'Kako ocjenjujete kvalitetu života u Vašoj općini u odnosu na prethodnu godinu' svega 9,59 procenata stanovnika je odgovorilo 'bolje nego godinu dana ranije'. Sa druge strane 48,25 procenata stanovnika je odgovorilo 'lošije nego godinu dana ranije', dok je 42,16 procenata stanovnika odgovorilo 'isto kao i godinu dana ranije'.

Grafik 4-3.
Uporedni rezultati istraživanja stavova javnog mnijenja i kompanija u Bosni i Hercegovini.

Pitanje: Kako ocjenjujete trenutno stanje u odnosu na proteklu godinu?

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnijenja, avgust 2004
UNDP EWS III/04

Rezultati našeg istraživanja, prikazani na grafikonu 4-3., poklapaju se sa istraživanjima drugih organizacija. U posljednjem izvještaju UNDP - Sistem ranog upozoravanja, istraživači su dobili slične rezultate anketirajući vodeće kompanije u BiH. Na pitanje kakvo je mišljenje o ekonomskoj situaciji u BiH u odnosu na proteklu godinu, 68 procenata preduzeća smatra da je ekonomska situacija lošija, a 24 procenta da je ista kao i protekle godine, a samo 8 procenata da je bolja u odnosu na juni 2003. godine.¹⁸

Rezultati tri navedena istraživanja obavljena nezavisno i u približno istom vremenskom periodu, jasno pokazuju da građani i privatni sektor jednostavno ne osjećaju efekte provođenja PRSP. Različito viđenje problema u BiH sve više zbunjuje građane. Vladine institucije govore da se reforme provode i brže nego što je planirano, a slični su i stavovi međunarodnih organizacija koji pozdravljaju njihovu posvećenost rješavanju tranzicijskih problema. Sa druge strane, građani i privatni sektor su podijeljeni u stavovima oko toga je li situacija nepromijenjena ili je čak situacija lošija nego godinu dana ranije.

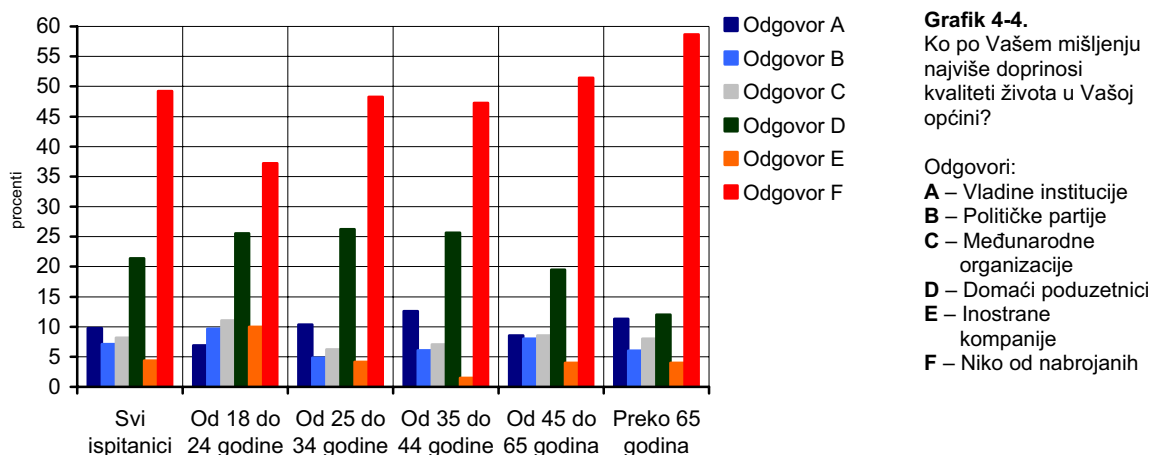
Da bi obezbijedili dodatne informacije o tome kako građani vide procese koji vode ka unaprijeđenju kvalitete života u Bosni i Hercegovini, pokušali smo utvrditi njihove stavove sa po dva dodatna pitanja. Prvo kroz istraživanje smo željeli utvrditi koliko su građani

¹⁶ Isto

¹⁷ ALDI je obavio istraživanje javnog mnijenja na području cijele Bosne i Hercegovine u periodu juni – avgust 2004. godine. Metodom slučajnog uzorka je odabrano 1000 građana Bosne i Hercegovine od kojih su zatraženi stavovi po različitim pitanjima. Rezultati istraživanja su iskorišteni za potrebe ovog izvještaja.

¹⁸ UNDP Sistem ranog upozoravanja – Kvartalni izvještaj 2004 April-Juni

optimistični po pitanju konkretnog rada vladinih institucija u poboljšanju životnog standarda, i drugo, ko najviše doprinosi unaprijeđenju kvalitete života u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Ocjene o tome ko po mišljenu građana najviše doprinosi kvaliteti života u lokalnoj zajednici, predstavljeni su na grafikonu 4-4.

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnjenja, avgust 2004

Od svih ispitanika, samo je 9,76 procenata odgovorilo da je doprinos vladinih institucija najveći u unaprijeđenju kvalitete života građana BiH. Približne ocjene su dali građani svih starosnih grupa, s tim da su rad vladinih institucija nešto pozitivnije ocijenili penzioneri i građani srednje dobi (12,56 i 11,33 procenata), a najlošije mladi do 24 godine (6,9 procenata).

Građani su još manje zadovoljni političkim partijama, za koje samo 7,1 procenat stanovništva smatra da čine najviše za lokalne zajednice, a sličan je stav i prema međunarodnim organizacijama u BiH (8,19 procenata). Iako su u PRSP-u propoznate kao najveća mogućnost razvoja Bosne i Hercegovine, u inostranim kompanijama samo 4,34 procenata stanovnika vidi snagu koja najviše doprinosi unaprijeđenju kvalitete života u lokalnoj zajednici. Samo 21,4 procenata ispitanika prepoznalo je privatni sektor kao glavnog činioca u unaprijeđenju kvalitete života, što opravdava tvrdnju nerazvijenosti privatnog sektora u BiH.

Izuzev ograničenog povjerenja u privatni sektor, građani ne vjeruju da vladine institucije i političke partije mogu doprinijeti promjeni kvalitete života u zemlji. Pored toga što ne vjeruju vlastitim političarima, još manje vjeruju da napredak može doći od međunarodnih institucija ili inostranih kompanija. Za 49,21 procenata stanovništva niko od nabrojanih u istraživanju ne doprinosi unaprijeđenju života u lokalnoj zajednici. Zašto?

Da li su građani Bosne i Hercegovine tako sebično subjektivni da jednostavno svaki napor vladinih institucija mjere u odnosu na vlastiti interes i da svaku njihovu aktivnost ocjenjuju na osnovu kratkoročno ostvarenih pozitivnih efekata. Većina akcija iz PRSP imaju primarne i sekundarne, te kratkoročne i dugoročne posljedice koje se ne mogu jednostavno analizirati na osnovu novinskih natpisa ili priloga na televiziji. Kako vladine institucije daju samo površne ocjene i informacije o provođenju reformi, pokušali smo utvrditi koliko se od planiranih aktivnosti iz generalnog akcionog plana realizovalo u prvih šest mjeseci 2004. godine.¹⁹ Kako smo ranije pokazali, za prvo polugodište 2004. godine, u okviru PRSP-a planirano je provođenje 219 aktivnosti. U Tabeli 4-2. prikazani su rezultati o broju provedenih aktivnosti na osnovu javno raspoloživih informacija

¹⁹ Za monitoring provođenja PRSP osnovan je Vladin ured EPPU za vršenje monitoringa razvojne strategije PRSP. Međutim, ured je formiran u maju 2004. godine, koji nam je dostavio vladin izvještaj o provedenim i planiranim aktivnostima.

Tabela 4-2. Rezultati u provođenju PRSP u periodu januar – juni 2004. godine

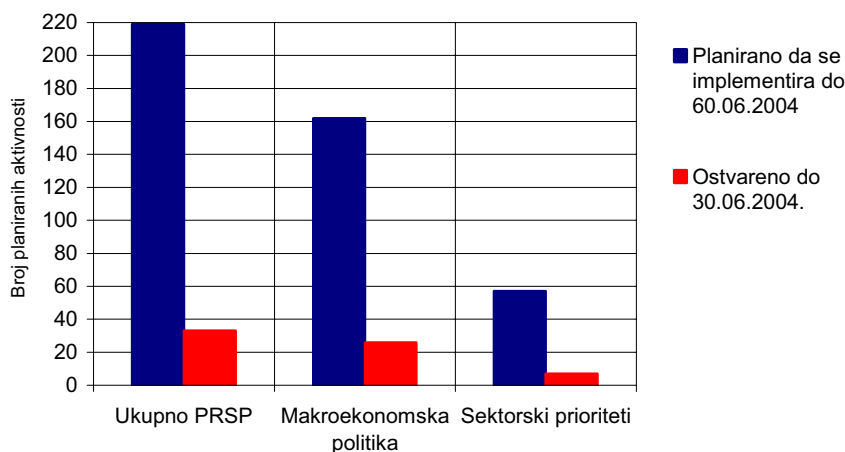
	MAKROEKONOMSKA POLITIKA			SEKTORSKI PRIORITETI			UKUPNO
	Zakoni	Institucije	Mjere	Zakoni	Institucije	Mjere	
1) Ukupno planirano aktivnosti za prvih šest mjeseci u 2004. godini	66	35	61	18	22	17	219
2) Ukupno ostvareno prema izvještaju Vijeća Ministara BiH*	7	14	5	4	2	1	33
3) Aktivnosti kojima je pomjerena implementacija do marta 2005 (a)	41	13	19	6	8	7	94
4) Aktivnosti za koje nema nije bilo moguće pronaći informacije (b)	18	8	37	8	12	9	92
5) Procenat odgođenih aktivnosti	62.12%	37.14%	31.15%	33.33%	36.36%	41.18%	42.92%
6) Procenat realizovanih aktivnosti	10.61%	40.00%	8.20%	22.22%	9.09%	5.88%	15.07%

* Informacije prema konačnom izvještaju o implementaciji akcionog plana za realizaciju hitnih reformskih mjera za avgust 03-mart 04. Vijeće ministara juli 2004.

(a) Aktivnosti originalno planirane za prvo polugodište 2004, ali izvršene u akcionom planu za period juli 04 – mart 2005. godine

(b) Aktivnosti za koje se nije mogla pronaći informacija tokom izrade ovog izvještaja

Kako je prikazano u tabeli, od 219 planiranih aktivnosti za prvih šest mjeseci 2004. godine, implementirane su 33 aktivnosti prema planu PRSP, odnosno samo 15,07 procenta. U strukturi realizovanih aktivnosti najdalje se otišlo u uspostavljanju ili jačanju državnih institucija u oblasti makroekonomske politike (40%). Sa druge strane najmanji pomaci vladinih institucija su se desili u oblasti konkretnih mjera koje su trebale doprinijeti ostvarenju strateških ciljeva. Planirane mjere trebale su u kratkom roku utjecati na poboljšanje stanja u Bosni i Hercegovini, ali s druge strane nivo njihove implementacije je i najmanji. Prema rezultatima analize dostupnih informacija samo 8,20 procenata ukupno planiranih mjera u makroekonomskom dijelu i 5,88 procenata u sektorskim prioritetima su realizovane u planiranom roku. Kako su mjere trebale imati najneposredniji utjecaj na poboljšanje ekonomije Bosne i Hercegovine, nije ni čudo što samo 9,76 procenata stanovnika smatra da vladine institucije najviše doprinose poboljšanju ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini.

Grafik 4-5. Grafički prikaz broja planiranih i ostvarenih aktivnosti iz PRSP za period januar – juni 2004. godine

Izvor: Tabela 4-2.

Iako je implementiran mali broj aktivnosti, svega oko jedne petine, veoma je teško procijeniti utjecaj implementiranih mjera na poboljšanje životnog standarda u Bosni i Hercegovini. PRSP je kompleksan ne samo zato što je vremenski ograničen, zato što prouzrokuje mnogostruke efekte i što su u njega uključeni veoma različiti učesnici, već i što on može prouokovati različite vrste interakcije u privatnom sektoru i kod građana. Vladine institucije daju samo površne informacije o tome da je određena aktivnost poduzeta radi

ostvarenja nekog specifičnog cilja, bez detaljnijih pojašnjenja o tome, kako će se aktivnost provoditi, na koji način, koji će problem biti riješen, kakve će biti posljedice nakon usvajanja određenog zakonskog rješenja i slično. Dodatni problem u analiziranju efekata PRSP-a, predstavlja činjenica, da je nejasna veza između zacrtanih aktivnosti, očekivanih efekata aktivnosti i posljedica koje će planirane aktivnosti imati na ostvarivanje zacrtanih ključnih ciljeva u Strategiji. Veliki broj prioriteta i aktivnosti koji su nejasno povezani sa ciljevima prouzrokuju izrazito zbunjujuću predstavu za one koji sa strane posmatraju implementaciju Strategije na terenu.

Razmjere ekonomske nejednakosti u Bosni i Hercegovini

Iako je stvaranje uslova za uravnotežen i ujednačen ekonomski rast svih dijelova zemlje prioritetni cilj Srednjoročne razvojne strategije BiH, vrlo se malo zna o stvarnom stanju o razvijenosti pojedinih područja unutar Bosne i Hercegovine. U Srednjoročnoj strategiji, ali niti u bilo kojem drugom Vladinom dokumentu ne postoji analiza razmjera ekonomske nejednakosti unutar Bosne i Hercegovine.²⁰ Zanimljivo je da problem razlike u ekonomskom razvoju općina, u Bosni i Hercegovini postoji opasnost da provođenje politike PRSP-a doprinese još dubljim ekonomskim razlikama unutar zemlje i time poveća razmjere ekonomske i socijalne nesigurnosti u državi.

BiH javnost je preplavljena rezultatima istraživanja koji ukazuju na spremnost velikog broja stanovnika da napuste zemlju u potrazi za boljim životnim standardom, što indirektno govori o ogromnim razlikama u mogućnosti generisanja prihoda u BiH i inostranstvu. U 2003. godini, bruto nacionalni prihod (GNI) *per capita* u Bosni i Hercegovini iznosio je samo 4 procenta od GNI *per capita* u Sjedinjenim Državama, ili samo 6 procenata ostvarenog u Njemačkoj.²¹ Međutim, razlike postaju sve izražajnije i u odnosu na najbliže susjedne zemlje. U 2003. godini GNI *per capita* u Bosni i Hercegovini bio je samo 13 procenata Slovenačkog, 28 procenata Hrvatskog, i 80 procenata iznosa u Srbiji i Crnoj Gori. Čak i u odnosu na Albaniju, zemlju sa kojom se Bosanci i Hercegovci najmanje vole porediti, u 2003. godini GNI *per capita* je iznosio tek 88 procenata Albanskog.²²

Iako ne postoje precizni statistički podaci, razmjere ekonomske nejednakosti se mogu procijeniti korištenjem dostupnih informacija o registrovanim inostranim investicijama, procjena o broju stanovnika, broju zaposlenih i prosječnim platama po općinama u Bosni i Hercegovini. Na osnovu ovih informacija može se napraviti pregled općina koje imaju bolje ili lošije ekonomske potencijale, odnosno općine koje omogućavaju veću ili manju zaposlenost i mogućnosti za generisanje prihoda. Razlike u mogućnostima zapošljavanja ili generisanju prihoda, daju dovoljno informacija da se procjene razlike u razvijenosti između pojedinih općina u državi.

Registrovane strane direktne investicije su dobar početak za utvrđivanje kriterija, pomoću kojih se može izmjeriti ekonomska neuravnoteženost unutar BiH. Kada se odluče da investiraju u BiH, inostrani investitori će prije odabrati općinu ili grad sa boljim ekonomskim potencijalom. Visina BDP-a i njegov rast, kadrovski potencijali, raspoloživost stručnih radnika i radnika sa univerzitetskom diplomom, stanje lokalne infrastrukture, osnovni su kriteriji putem kojih inostrani investitori mjere ekonomski potencijal područja u koja ulažu svoj novac. Takođe, inostrani investitori radije ulažu u gradove koji imaju bolju

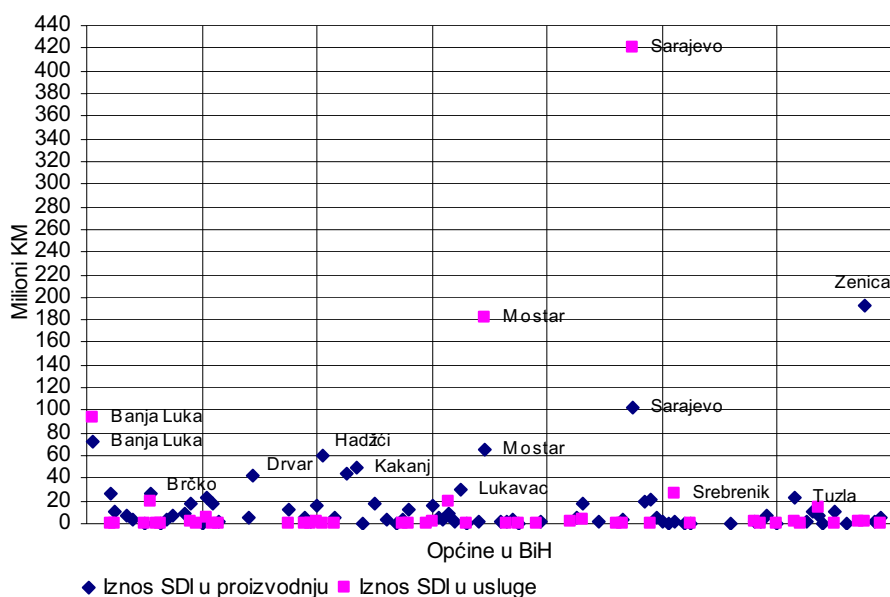
²⁰ Na ovom mjestu se misli na javne dokumente na nivou države Bosne i Hercegovine. Na nivou Entiteta RS postoji politika koja definiše razvijene, srednje razvijene i nerazvijene općine.

²¹ (2004) World Bank: World Development Indicators database, August 2004

²² Isto.

telekomunikacionu infrastrukturu, u kojima je bolja kvaliteta života i bolji kulturni život, te u gradove koji najviše ulažu u razvoj komunalne infrastrukture.

Ovo upućuje na činjenicu da su najrazvijeniji dijelovi države privukli najveći obim inostranih investicija, suprotno nerazvijenim područjima koja nisu uspjela privući značajnija inostrana ulaganja. Ako je ovo tačno, onda bi kvaliteta života u općinama ili gradovima koja su privukla inostrane investicije bila značajno bolja nego u općinama koje nisu. Na ovom mjestu bitno je istaći dva faktora u kojim ne bi bila obavezna korelacija između vrijednosti inostranih investicija i kvalitete života u općini. U nekim općinama SDI su došle ne zbog ekonomskog potencijala općine, već zbog mogućnosti korištenja prirodnih resursa. U drugom slučaju, u pojedinim općinama neekonomski faktori (demografski, geografski) mogu utjecati da i bez SDI njihovi građani imaju iznadprosječnu kvalitetu života. Naknadno su razmatrani posebni slučajevi u kojima općine koje ne podliježu korelaciji između inostranih investicija i kvalitete života. Drugi ekonomski kriteriji, kao što su broj zaposlenih na 1000 stanovnika, ili prosječne plaće po općinama možemo iskoristiti kao dodatni kriteriji u cilju preciznijeg utvrđivanja stvarnih razmjera ekonomske nejednakosti u lokalnim zajednicama unutar Bosne i Hercegovine. U periodu od 1995 do 2003. godine, u Bosni i Hercegovini je registrovano ukupno 2,106 milijardi KM stranih direktnih investicija (SDI).²³ Ako sve registrovane inostrane investicije razvrstamo po općinama u kojima su registrovani, dobićemo prikaz identičan slijedećem grafikonu.

Grafik 5-6.
Raspored ukupnih SDI po općinama u Bosni i Hercegovini

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004 (općine poredane po abecednom redu)

Na grafikonu 5-6., nalazi se prikaz svih općina u Bosni i Hercegovini koje su zabilježile strane direktne investicije.²⁴ Radi praktičnijeg prikaza, sve SDI su podijeljene po tome da li su namijenjene u proizvodnju ili usluge.²⁵ Grafikon jasno pokazuje neuravnotežen priliv stranih direktnih investicija u Bosni i Hercegovini. Od 138 općina u Bosni i Hercegovini čak 56 općina uopšte nemaju registrovanih stranih direktnih investicija. Od 82 općine koje su imale zabilježene SDI, njih 54 su imale nizak iznos SDI koji je iznosio do 10 miliona KM. Samo 14 općina ima registrovane SDI od 10 do 25 miliona KM, a samo 9 općina od 25 do 50 miliona KM. U samo pet gradova su zabilježene ukupne strane direktne investicije preko 100

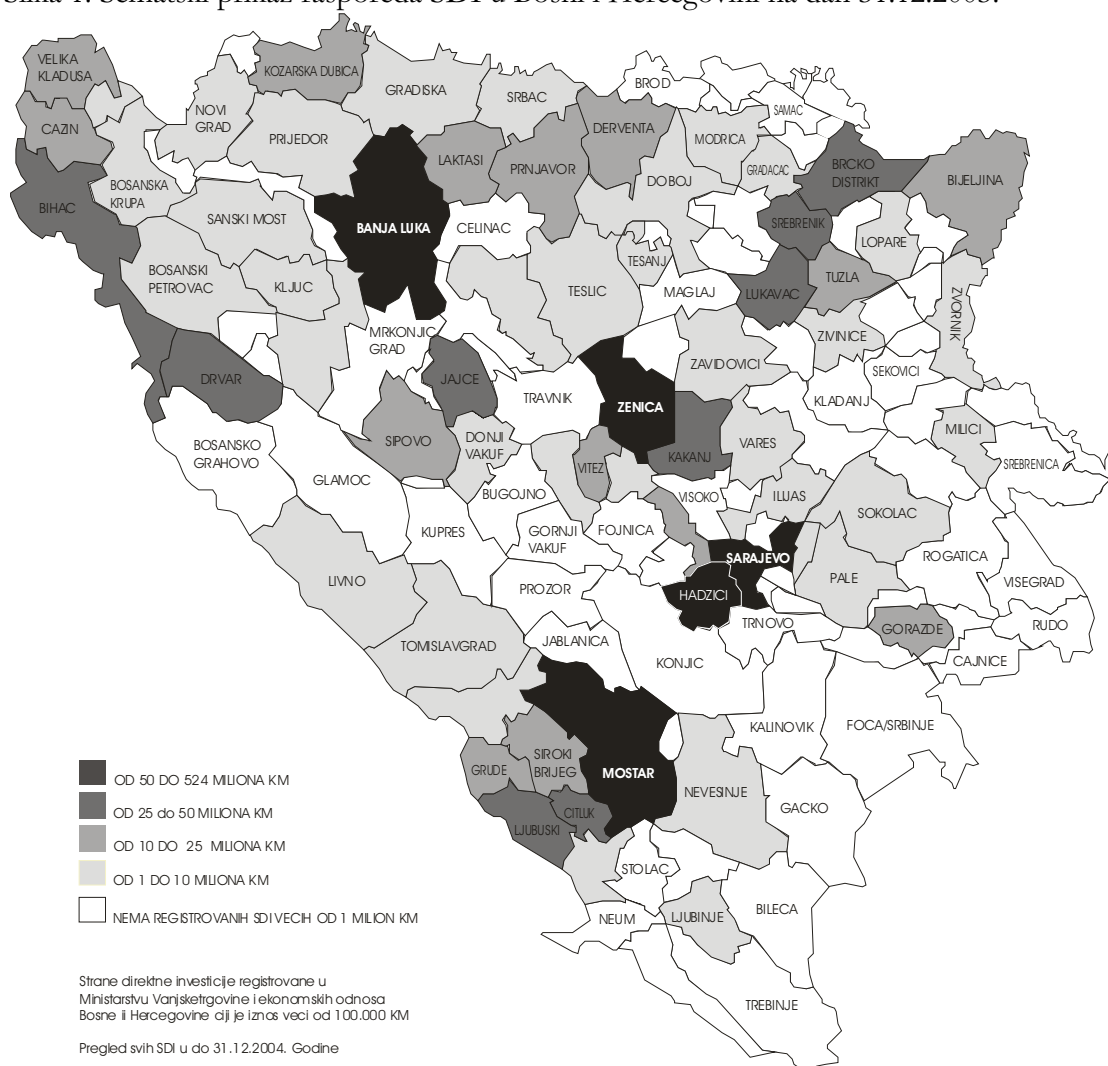
²³ Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994. do 31.12.2003. godine. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sarajevo Januar 2004. godine.

²⁴ Podaci preuzeti iz Informacije Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa o SDI u BiH u periodu od 1994 – 2003. godine. U informaciji se nalaze sve registrovane SDI u Bosni i Hercegovini čija je pojedinačna vrijednost veća od 100.000 KM. Ukupan iznos pojedinačnih inostranih investicija preko 100.000 KM obuhvata 90.48 procenata svih registrovanih SDI u BiH do 31.12.2003. godine.

²⁵ U ovom izvještaju općine Kantona Sarajevo Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad i Ilidža su obuhvaćeni pod grad Sarajevo

miliona KM, od čega Mostar preko 200 miliona, a Sarajevo preko 500 miliona KM. Detaljan pregled svih općina po iznosu SDI nalazi se na slici 1.

Slika 1. Šematski prikaz rasporeda SDI u Bosni i Hercegovini na dan 31.12.2003.

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004

U tabeli 5-3. općine i gradovi su razvrstani prema količini ukupnih primljenih stranih direktnih investicija. Do kraja 2003. godine od ukupno 138 općina/gradova u njih 56 u kojima živi 16,25 procenata populacije BiH, nisu registrovane inostrane investicije sa kapitalom većim od 100.000 KM. Kada dodamo 20 općina koje su zabilježile inostrane investicije manje od 1 milion KM, dobijemo da je u 76 općina u kojima živi 26,42 procenta stanovnika jedva došlo pola procenta ukupnih SDI. U 110 općina u kojima živi više od polovine stanovnika Bosne i Hercegovine došlo je svega 7,30 procenata SDI. Na području Bosne i Hercegovine u kojoj živi skoro 80 procenata stanovnika, stiglo je tek 40,63 procenata SDI. I na kraju u Sarajevo i Mostar, gradovi u kojima živi 11,48 procenata populacije BiH, došlo je čak 40,49 procenata svih ukupnih stranih direktnih investicija. Prema procjenama statističkih zavoda u BiH je 2004. godini živilo 3.928.727 stanovnika.²⁶

²⁶ Prema entitetskim agencijama za statistiku i podacima Brčko Distrikta u martu 2004. godine u Bosni i Hercegovini je živjelo prema procjeni Centralne Banke od 3.832.000 stanovnika. U ovom istraživanju korištene su procjene statističkih zavoda u BiH. Za Brčko Distrikt su korišteni podaci Vlade Brčko Distrikta za 2003. godinu

Tabela 5-3. Stanovništvo i SDI u Bosni i Hercegovini 1995 – 2003 godina

	Broj općina	Ukupan broj stanovnika u općinama	Iznos SDI (milioni KM) (a)	Udio u ukupnom stanovništvu BiH (procenti)	Udio u ukupnim SDI (procenti)
Općine/gradovi od 50 do 524 miliona KM SDI	5	821.138	1.191,9		
Postotak		20,90%	62,55%	20.90%	62.55%
Općine/gradovi od 25 do 50 miliona KM SDI	9	371.028	323,7		
Postotak		9.44%	19,99	30.34%	79.54%
Općine/gradovi od 10 do 25 miliona KM SDI	14	648.414	250,7		
Postotak		16.50%	13,16%	46.85%	92.70%
Općine/gradovi od 1 do 10 miliona KM SDI	34	1.050.156	129,7		
Postotak		26,73%	6.81%	73.58%	99.51%
Općine/gradovi do 1 miliona KM SDI	76	1.037.991	9,2		
Postotak		26.42%	0,49%	100%	100%

Napomena:

(a) Za analizu su korištene samo direktne strane investicije koje su u pojedinačnom iznosu bile veće od 100.000 KM. Ukupno vrijednost ovih SDI iznosi 1.905.573 KM ili 90,48 procenata. Ostatak od oko 9,5 procenata nije moguće razvrstati prema općinama primaocima SDI.

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004, stanovništvo prilog broj 3

Ako bi razmjere ekonomske nejednakosti unutar Bosne i Hercegovine posmatrali samo na osnovu informacija o primljenim ukupnim inostranim investicijama jasno bi se pokazalo da su sve općine u odnosu na Sarajevo izuzetno nerazvijene. Mostar sa jednom polovinom sarajevskih SDI je na drugom mjestu, dok Zenica i Banja Luka tek oko jedne trećine, a Hadžići, nešto više od 1/10 SDI koje su zabilježene u Sarajevu. Čak 102 općine u Bosni i Hercegovini su privukle inostrane investicije manje od 1 procenat iznosa inostranih investicija koje su došle u glavni grad Bosne i Hercegovine.

Da bi se obezbijedilo ostvarivanje zacrtanih ciljeva u PRSP-u, planirano je da BiH privuče dodatnih 865 miliona KM inostranih investicija godišnje, odnosno ukupno 3,46 milijardi KM do kraja 2007. godine.²⁷ Posmatrajući inostrane investicije po glavi stanovnika, možemo dobiti realniju sliku o stanju ekonomske neuravnoteženosti u Bosni i Hercegovini. U periodu od 1995. do 2003. godine Bosna i Hercegovina je privukla ukupno 536 KM stranih direktnih investicija po glavi stanovnika. Ovo bi značilo, ako bi se ostvarili ciljevi PRSP-a, da bi na kraju 2007. godine iznos SDI *per capita* u BiH iznosio oko 1.401 KM.

Ako uporedimo registrovane inostrane investicije *per capita* po općinama dobićemo da su općine u kojima živi 44,2 procenta stanovnika zabilježile izuzetno niske stope inostranih investicija. Općine u kojima živi 70,8 procenata svih stanovnika Bosne i Hercegovine imaju inostrane investicije *per capita* ispod prosjeka za BiH. Općine u kojima živi 12,3 procenta stanovnika imaju iznadprosječne SDI *per capita*, ali ipak nedovoljno za nivo koji bi se trebao dostići u 2007. godini. I na kraju u općinama u kojima trenutno živi 15,9 procenata stanovnika BiH imaju inostrane investicije *per capita* koje su veće od iznosa planiranog u PRSP-u. Neravnomjernost SDI *per capita*, jasno govori o razmjerama ekonomske nejednakosti u Bosni i Hercegovini. Tabeli 5-4. i na slici 2. prikazane su razlike u prilivu inostranih investicija *per capita*.

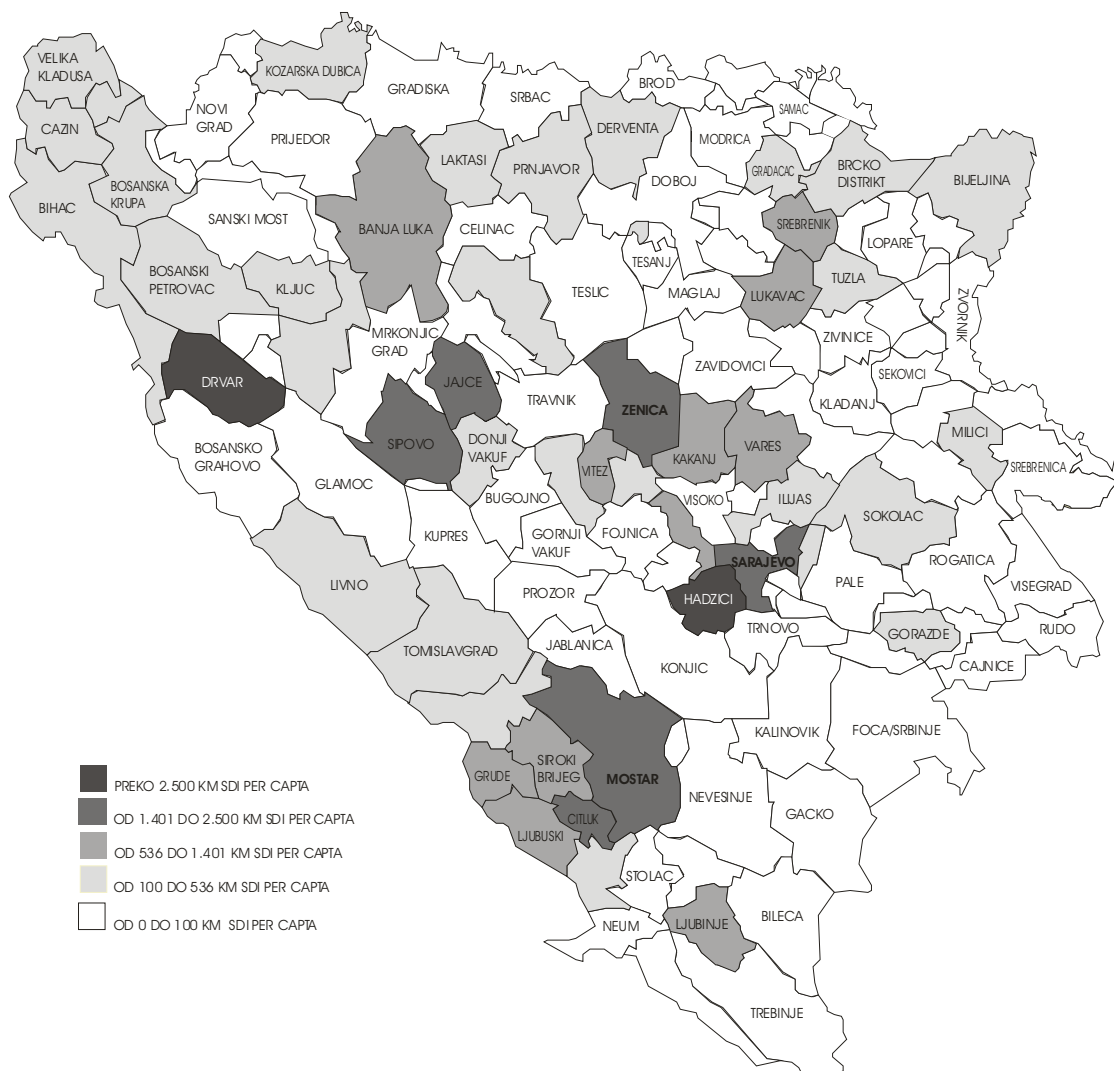
²⁷ PRSP III Rast privatnog sektora, tačka 5. Poslovna klima i privlačenje inostranih investicija. Za konverziju kursa USD u KM korišten kurs iz PRSP 1,73KM = 1 USD

Tabela 5-4. SDI po glavi stanovnika u Bosni i Hercegovini (1995 – 2003)

	Broj stanovnika	Procenat ukupnog broja stanovnika u BiH	Ukupan iznos SDI (milioni KM)	Procenat od ukupnog iznosa SDI u BiH
Od 0 do 100 KM SDI po glavi stanovnika	1.738.971	44,2%	45,2	2,4%
Od 100 do 536 KM SDI po glavi stanovnika	1.047.080	26,6%	316,3	16,6%
Od 536 do 1.401 KM SDI po glavi stanovnika	483.955	12,3%	384,1	20,2%
Od 1.401 do 2.500 KM SDI po glavi stanovnika	626.315	15,9%	1.055,5	55,4%
Preko 2.500 KM SDI po glavi stanovnika	32.406	0,8%	103,9	5,4%

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004, stanovništvo prilog broj 3

Slika 2. Šematski prikaz SDI po glavi stanovnika u Bosni i Hercegovini na dan 31.12.2003.

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004, stanovništvo prilog broj 3

Prije nego prezentiramo rezultate dobivene poređenjem prihoda u pojedinim općinama u Bosni i Hercegovini, bitno je istaći ključnu razliku između nejednakosti u bogastvu i nejednakosti u приходима. Prema bogastvu, mjereno u neto vrijednosti ukupnih

sredstava koja su na raspolaganju domaćinstvima u BiH (novac, zemlja, kuće) Bosanci i Hercegovci su približno jednako bogati u svim dijelovima BiH. Međutim, danas je ova kategorija znatno manje bitna za stanovnike Bosne i Hercegovine od kategorije prihoda, odnosno iznosa novca koji oni mogu zaraditi tokom jedne godine. Da bi se potvrdila pretpostavka o izuzetnoj nejednakosti razvijenosti općina, pored inostranih investicija, koristimo se i podacima o broju zaposlenih i prosječnim plaćama u općinama u Bosni i Hercegovini.

Najprecizniji način za utvrđivanje nivoa prihoda na nivou općina u Bosni i Hercegovini jeste kada ukupan broj zaposlenih u općini pomnožimo sa prosječnom platom u općini. Korištenjem iznosa prihoda od rada dobićemo približan iznos ukupnih godišnjih prihoda po općinama u Bosni i Hercegovini. Stepenn korelacije između prihoda zaposlenih po općinama i iznosa inostranih investicija je izuzetno visok - 0.92, što znači da je koncentracija prihoda po općinama gotovo slična koncentraciji inostranih investicija po općinama.²⁸ Kada smo utvrdili da postoji povezanost između prihoda i inostranih investicija, naredni korak u utvrđivanju stvarnih razmjera ekonomske nejednakosti u razvijenosti jeste da utvrdimo razlike u općinama prema ostvarenom prihodu po glavi stanovnika. Prihod *per capita* možemo izračunati na slijedeći način:

$$\text{Prihod per capita} = \frac{\text{ukupan broj stanovnika}}{\{\text{ukupan broj zaposlenih} \times \text{prosječna plata}\}}$$

Na ovaj način imamo dovoljno informacija da prikazemo razlike koje postoje između gradova i općina sa visokom koncentracijom inostranih investicija u odnosu na druge općine u Bosni i Hercegovini. Rezultati su prikazani u tabeli 5-5.

Tabela 5-5. Prihodi i zaposlenost po općinama u BiH (mart 2004)

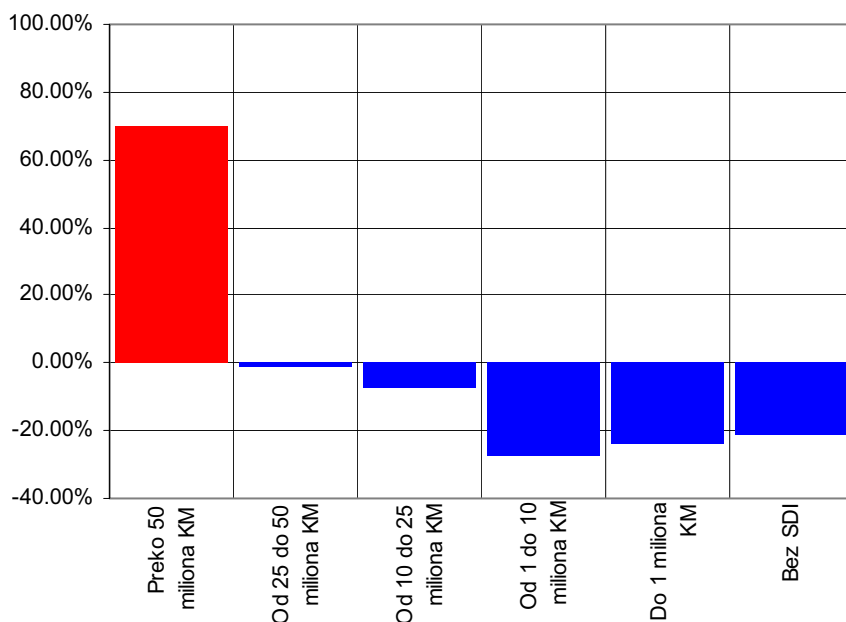
	Ukupan broj stanovnika u općinama	Ukupan broj zaposlenih	Zaposleni kao postotak ukupnog broja stanovnika	Godišnji prosječni prihod per capita (a)	Odnos prihoda per capita (procenti) BiH prosjek=100
Bosna i Hercegovina	3.928.727	621.440	15.81%	914	100%
Općine/gradovi bez SDI	638.616	89.163	13.96%	720	78.79%
Općine/gradovi sa manje od 1 mil KM SDI	399475	55.478	13.89%	694	75.95%
Općine/gradovi sa 1 do 10 miliona KM SDI	1.050.156	140.461	13.38%	664	72.68%
Općine/gradovi sa 10 do 25 miliona KM SDI	648.414	97.093	14.97%	843	92.22%
Općine/gradovi sa 25 do 50 miliona KM SDI	371,028	52,479	14.14%	904	98.91%
Općine/gradovi preko 50 miliona KM SDI	821,138	186,766	22.74%	1,552	169.77%

(a) Prihod per capita po općinama grupiran po grupama općina u zavisnosti od veličine registrovanih SDI po općinama
Izvor: Entitetske agencije za statistiku (podaci za mart 2004), Vlada Brčko Distrikta (podaci za 2003)

Kako je prikazano u tabeli 5-5, u BiH postoje značajne razlike u mogućnostima obezbjeđenja prihoda između općina sa većim ili manjim iznosom registrovanih inostranih investicija. U gradovima sa najvećom koncentracijom inostranih investicija, broj zaposlenih na 1000 stanovnika je za 62,89 procenta veći nego u općinama bez registrovanih SDI. Prosječan godišnji prihod *per capita* u gradovima sa najvećom koncentracijom SDI je veći za 215,48 procenata u odnosu na prihod per capita u općinama u kojima nisu zabilježene inostrane investicije. Prosječan prihod po glavi stanovnika za Bosnu i Hercegovinu u martu 2004.

²⁸ Korelacija između SDI i ostvarenih prihoda po općinama izračunata je na način da su se za SDI koristile ukupne primljene SDI do 31.12.2004. godine, a za ukupne prihode koristili su se samo prihodi od rada izračunati kao ukupan broj zaposlenih u općini x prosječna plaća po općini. Korelacioni odnos se može predstaviti i formulom $y = 5E-05x^2 + 68.932x + 1E+06$. Izvor podataka su entitetski zavodi za statistiku i Brčko Distrikt.

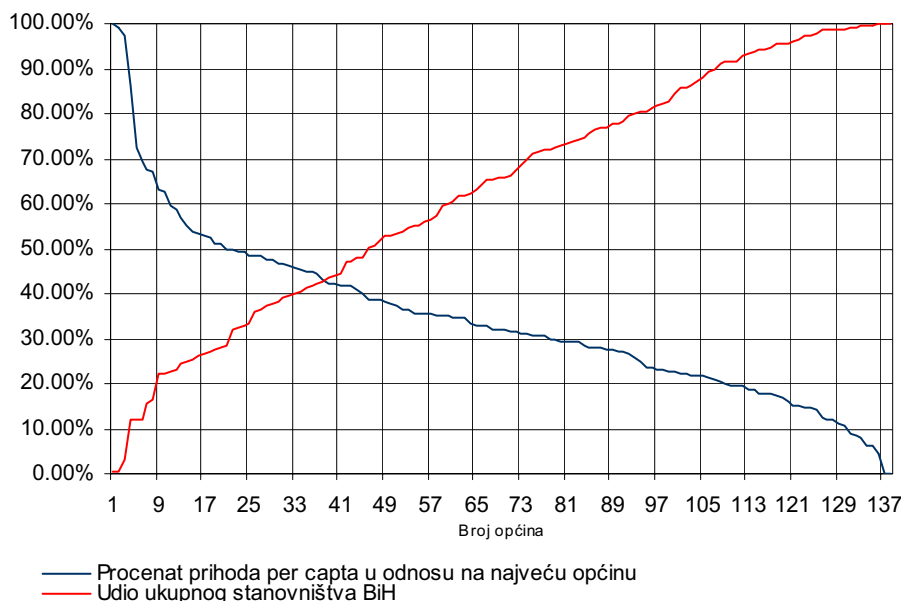
godine je iznosio oko 914 KM. Na slijedećem grafikonu prikazan je odnos između pojedinih općina svrstanih prema visini SDI i prosječnog prihoda za Bosnu i Hercegovinu.

Grafik 5-7.
Pregled iznosa prosječnog prihoda *per capita* rangiranih prema općinama koja se razlikuju po visini registrovanih inostranih investicija

Izvor: SDI – Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Prihod – entitetski uredi za statistiku

Grafikon 5-7., pokazuje da općine u kojima nisu registrovane SDI, imaju prosječan prihod veći nego u općinama koje imaju male iznose registrovanih SDI. Međutim, te razlike nisu toliko značajne. Općine u BiH koje nemaju registrovanih inostranih investicija bilježe prihod koji je za oko 20 procenata manji od prosjeka za BiH, dok je prihod za općine sa niskim i izuzetno niskim inostranim investicijama oko 25 procenata manji nego prosjek za BiH. Da bi se izbjeglo svrstavanje pojedinih općina koje nemaju registrovane inostrane investicije, a čiji stanovnici ostvaruju iznadprosječne prihode *per capita*, uporedili smo sve općine prema procentu ukupnog stanovništva i prihoda *per capita*.

Grafik 5-8.
Pregled svih općina i njihov položaj u odnosu na općinu sa najvećim prihodom *per capita* u BiH

Izvor: Prilog broj 2 ALDI analiza inostranih ulaganja u BiH, juni 2004, prihod entitetski zavodi za statistiku3

Na grafikonu 5-8, prikazan je udio svake općine u prihodu *per capita* u odnosu na općinu koja ima najveći prihod po glavi stanovnika. U martu 2004. godine općina Gacko je

bila na prvom mjestu, sa prihodom od 2.047 KM po glavi stanovnika. Lijevo od mjesta gdje se sijeku linije ukupnog stanovništva i procenta prihoda *per capita* nalazi se 37 općina koje imaju iznadprosječne prihode. Od 37 općina sa iznadprosječnim prihodom u čak njih 13 nisu uopšte registrovane inostrane investicije proteklih deset godina. Detaljniji pregled ovih općina nalazi se u slijedećoj tabeli.

Tabela 5-6. Pregled gradova sa iznadprosječnim prihodom per capita bez registrovanih SDI

	Ukupan broj stanovnika u općinama	Ukupan broj zaposlenih	Prosječna plaća	Prosječan prihod per capita	Razlika u odnosu na prihod per capita za BiH
Gacko	10,245	3,599	492.00	2074.04	226.92%
Trnovo (F BiH)	836	256	409.00	1502.93	164.43%
Fojnica	11,111	2,644	456.41	1303.30	142.59%
Han Pijesak	4,740	1,064	425.00	1144.81	125.25%
Travnik	51,369	10,266	460.55	1104.48	120.84%
Kreševo	5,937	1,206	449.70	1096.19	119.93%
Banovići	28,918	5,235	501.60	1089.65	119.22%
Orašje	22,633	3,527	551.29	1030.92	112.79%
Bileća	12,219	3,116	329.00	1006.79	110.15%
Visoko	40,432	8,218	405.52	989.09	108.21%
Neum	4,778	949	407.94	972.29	106.38%
Foča	25,338	4,832	418.00	956.56	104.66%
Čajniče	5,283	1,183	354.00	951.24	104.07%
Ukupno	223,839	46,095			

Izvor: Entitetske agencije za statistiku (podaci za mart 2004), Vlada Brčko Distrikta (podaci za 2003)

U tabeli 5-6. nalaze se sve općine u kojima građani ostvaruju iznadprosječne prihode u odnosu na ostale, bez obzira što u njima uopšte nema registrovanih inostranih investicija. Razlozi za različit položaj stanovnika ovih općina od većine ostalih mogu biti višestruki. U pojedinim gradovima se nalaze profitabilna lokalna preduzeća u državnom vlasništvu (Gacko, Travnik, Banovići), ili gradovi imaju velike indirektno koristi od inostranih investicija (Visoko). Međutim, najznačajniji razlog su migracije stanovništva iz većine ovih općina u proteklim godinama. Od 13 općina, za 9 je bilo moguće prikupiti podatke o unutrašnjim migracijama, od kojih su u 6 u 2003. godini zabilježene negativne migracije od -1 procenat u Orašju, do čak -9.86 procenata u Čajničju. S druge strane općina Visoko koja se nalazi u neposrednoj blizini Sarajeva, najvećeg primaoca SDI u Bosni i Hercegovini, povećala je broj stanovnika za čak 8 procenata.

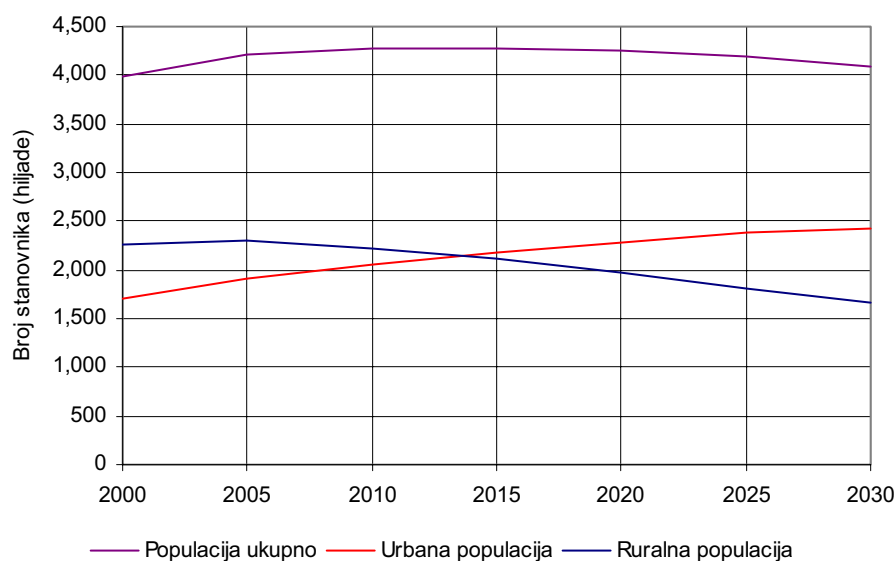
U Bosni i Hercegovini postoji izražena nejednakost u ekonomskim potencijalima, i mogućnostima za ostvarivanje prihoda stanovnika. U ovom poglavlju smo prezentovali rezultate procjene trenutne neuravnoteženosti u ekonomskom razvoju između općina u BiH. Kao kriterij za mjerenje te neuravnoteženosti korištene su informacije o registrovanim inostranim investicijama, te informacije o zaposlenosti i prosječnim platama po općinama. Kakav izbor stoji pred građanima Bosne i Hercegovine, ako oni smatraju da vladine institucije ne rade ništa kako bi unaprijedili kvalitet života u njihovoj lokalnoj zajednici? Mogu da se nadaju da će se privatni sektor dodatno razviti kako bi stekli uslove za samozapošljavanje ili da se zaposle u nekom od lokalnih preduzeća. Ili mogu odlučiti da pokušaju svoj životni standard popraviti odlaskom iz manje u više razvijenu životnu sredinu. U narednom poglavlju predstaviće se najznačajnija posljedica neuravnoteženosti ekonomskog razvoja unutar Bosne i Hercegovine – unutrašnje migracije stanovništva.

Posljedice nejednakosti u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine

U tradicionalnim društvima, većina ljudi provede cijeli svoj život u svom selu ili mjestu rođenja. Danas, migracije postaju uobičajen proces za osobe koje žele da unaprijede svoje materijalne uslove življenja i da obezbijede veću ekonomsku sigurnost. Migracija se odvija različitim putevima: od sela prema gradu, iz regije u regiju, iz jedne zemlje u drugu ili sa jednog kontinenta na drugi.

Najočigledniji uzrok migracije su razlike u nivou prihoda, mogućnosti u zapošljavanju i razlikama u dobivanju socijalnih usluga i socijalne zaštite između ruralnih i urbanih područja, između manjih i većih gradova i regiona i između jedne i druge zemlje. Po neoklasičnoj teoriji migracije, ona je rezultat neujednačene geografske distribucije kapitala i radnika, što se reflektuje na razlike u platama i životnom standardu. Osobe koje napuštaju svoje prebivalište idu tamo gdje su mogućnosti zaposlenja, plata i drugih ekonomskih faktora bolje.

Uobičajeno je da proces otvaranja nacionalne ekonomije prema svijetu, provođenje tranzicijskih reformi ima za posljedicu umjerenu migraciju stanovništva sa sela ka gradu. Prema procjenama UN-ove organizacije za hranu i poljoprivredu, u Bosni i Hercegovini bi se do 2030. godine trebale dogoditi dvije značajne demografske promjene.

Grafik 6-9.
Procjena demografskih kretanja u Bosni i Hercegovini do 2030. godine

Izvor: FAOSTAT data, 2004. Prilagodilo ALDI

Prvo, to je umjereni rast broja stanovnika do svog maksimuma od 4,28 miliona u 2015. godini, nakon čega bi broj stanovnika polagano opadao. Drugo, demografska promjena koja se očekuje jeste promjena u strukturi urbanog i ruralnog stanovništva. Prema procjenama, svake godine će se broj stanovnika u ruralnim područjima smanjivati za jedan procenat, dok će se broj stanovnika u urbanim područjima povećavati između 1 i 2 procenta. Prema podacima UN FAO, broj ruralnog stanovništva u Bosni i Hercegovini bi se trebao smanjiti sa procijenjenog broja od 2,26 miliona iz 2000-te godine na 1,65 miliona u 2030. godini, dok bi se broj gradskog stanovništva u istom periodu povećao sa 1,70 na 2,43 miliona. Ključni razlog za ovakvo predviđanje demografskih promjena jeste pretpostvka o smanjenju prihoda stanovništva u ruralnim područjima u odnosu na stanovnike u gradovima. Iskustva iz drugih tranzicijskih zemalja pokazuju da svake godine jedan procenat seoskog stanovništva, prvenstveno zahvaljujući relativnom smanjivanju prihoda od poljoprivrede, napusti selo u potrazi za bolje plaćenim poslom u gradovima.

U Bosni i Hercegovini se na unutrašnje migracije* gledalo drugačije zbog više od 2 miliona izbjeglih i raseljenih osoba tokom rata. Iako su pojave značajne unutrašnje migracije bile poznate domaćoj javnosti i ranije, ovaj proces se uglavnom posmatra kroz proces povratka izbjeglih i raseljenih osoba. Pretpostavljalo se da u urbanim sredinama neće biti mogućnosti za pronalaženje zaposlenja za izbjegla lica i da će se ona vratiti na svoje prijeratno mjesto boravka, posebno oni stanovnici koji su prije rata živjeli u ruralnim i poluurbanim sredinama. Takođe, unutrašnja migracija se često spominjala kao mogućnost pronalaženja zaposlenja prekobrojnog stanovništva iz bivših industrijskih centara. U većini gradova propala industrija nije obećavala veća zapošljavanja bivših radnika. Jedna od mogućnosti reagovanja na problem nedostatka prihoda bio je povratak na selo i bavljenje poljoprivredom. Zbog posljedica rata i deindustrijalizacije kreatori vladinih politika nisu uopšte posvećivali pažnju stvarnim razlozima unutrašnjih migracija u BiH. Pogrešno smatrajući da su mogućnosti za ostvarivanje prihoda jednake u cijeloj državi, vladine institucije su finansirale programe povratka izbjeglica ne razmišljajući kako će se povratnici snaći u sredinama u kojima su značajno smanjenje mogućnosti za generisanje prihoda u odnosu na prijeratni period.

Istraživanja panel ankete 'Živjeti u BiH' koje su provodili entitetski zavodi za statistiku, utvrđeno je da je u periodu od 2001. do 2003. godine 8,3 procenta domaćinstava promijenilo adresu stanovanja.²⁹ U trećoj panel anketi, obavljenoj u jesen 2003. godine, 30,1 procenta stanovništva se izjasnilo da bi voljeli preseliti iz mjesta svog trenutnog boravka, od kojih je svaki osmi izrazio volju za preseljenjem u drugu općinu ili državu, uglavnom u prekomorske zemlje.³⁰ Od svih ispitanika koji su u 2002. godini bili spremni promijeniti svoje boravište, čak 11,9 procenata se i stvarno preselilo do septembra 2003. godine.³¹

Podaci iz panel ankete daju naznake postojanja migracije stanovništva u BiH prouzrokovane nedovoljnom mogućnošću za ostvarivanja prihoda. Kako bi utvrdili razmjere unutrašnje migracije, koristili smo se podacima o prijavama i odjavama mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini.³²

Tabela 6-7. Prijave i odjave mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini (2001-2003)

	2001	2002	2003	UKUPNO
Broj prijava mjesta prebivališta*	102,753	115,233	231,035	449,021
Broj odjava mjesta prebivališta	52,891	61,158	84,257	198,306
Broj manjinskih povratnika**	91,941	102,059	31,542	220,548

* Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova u BiH

** Prema podacima UNHCR Bilten 2001/02/03

U tabeli 6-7. nalaze se informacije o prijavama i odjavama mjesta prebivališta u Bosni i Hercegovini prema evidencijama nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova. U tabeli se nalaze podaci o prijavama i odjavama za 113 opština. Zbog nemogućnosti pristupa informacijama, u tabeli se ne nalaze podaci o prijavama i odjavama Tuzlanskog, Mostarskog, Goraždanskog kantona i Distrikta Brčko. Iako bi trebalo da broj prijava i odjava bude bar približan, razlike su velike. Nedostajući podaci iz općina sigurno su jedan razlog razlika između broja prijava i odjava prebivališta. Drugi razlog bi bio što Zakon o prebivalištu dozvoljava da građanin izvrši prijavu prebivališta, a da u zakonskom roku administracija izvrši odjavu prebivališta. I treći mogući razlog je da se u 2003. godini u Bosnu i Hercegovinu vratio

²⁹ (2004) *Živjeti u BiH – Završni izvještaj o Panel - Anketi* Birks Sinclair & Associates / Nezavisni biro za humanitarna pitanja / Institut za društvena i ekonomska istraživanja. Juli 2004. godine. Preliminarni Izvještaj

³⁰ Isto, str 22.

³¹ Isto, str 23.

³² Prema važećem zakonu o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine, Član 6. Službene novine BiH Godina V - Broj 32, 28. decembra 2001. Godine, svaka porodica koja promijeni mjesto boravišta dužna je nadležnom ministarstvu prijaviti svoju novu adresu stanovanja.

veći broj izbjeglica iz inostranstva, u kom slučaju nisu morali tražiti odjavu prebivališta. Kao razlog 100 procentnog povećanja broja prijava u 2003. godini, sigurno je dijelimično uzrokovano startanjem CIPS projekta u 2003. godini.³³ Zato se može pretpostaviti da su građani koji su se prijavili u 2003. godini dijelom promijenili boravište godinu dana ranije, ali da su zbog rokova CIPS projekta prijavili prebivalište tek u 2003. godini.³⁴

U 113 općina iz kojih su prikupljeni podaci boravilo je u 2003. godini oko 83 procenata svih stanovnika Bosne i Hercegovine. U periodu od 2001. do 2003. godine 449,021 stanovnika je promijenilo mjesto boravka, što predstavlja 11,42 procenata ukupne populacije Bosne i Hercegovine, odnosno 3,66 procenata stanovnika godišnje. Čak na osnovu nepotpunih informacija jasno je vidljivo da je procenat stanovništva koji je promijenio mjesto stanovanja skoro dvostruko veći nego što su to predviđale dugoročne prognoze FAOSTAT.

Broj prijava i odjava u 2003. godini povećan za čak 100,6 procenata u odnosu na 2002. godinu, jasno govori ili o drastičnij migraciji stanovništva u toku samo jedne godine, ili o prikrivenoj migraciji koja se desila proteklih godina koje niko u Bosni i Hercegovini nije ni svjestan. Na osnovu prosjeka za tri godine možemo reći da je 149,673 stanovnika godišnje imalo razlog da promijeni svoje prebivalište unutar zemlje. Zašto?

Uzimajući u obzir rezultate izložene u prethodnom poglavlju, mogli bi smo sa sigurnošću ustvrditi da su posljedice ekonomske neuravnoteženosti jedan od glavnih faktora migracije stanovništva. Kao što voda pronade put kroz zemlju, prema teoriji migracije, stanovnici pronalaze načine da se presele iz nerazvijenih u razvijena područja. Najveći gradovi u BiH pružaju i najveće mogućnosti za generisanja prihoda stanovništva. Naredna tabela pokazuje koja struktura općina gradova je imala najveći broj prijava, odnosno odjava stanovnika u protekloj godini.

Tabela 6-8. Pregled prijava i odjava prebivališta prema veličini općina u 2003. godini

	Ukupan broj prijava	%	Ukupan broj odjava	%	Razlika (prijave-odjave)	%
Opštine/gradovi preko 100.000 stanovnika	144,998	62.79%	31,977	37.98%	113,021	77.02%
Opštine od 50.000 do 100.000 stanovnika	26,270	11.38%	9,799	11.64%	16,471	11.22%
Opštine od 25.000 do 50.000 stanovnika	25,764	11.16%	13,364	15.87%	12,400	8.45%
Opštine ispod 25.000 stanovnika	33,898	14.68%	29,054	34.51%	4,844	3.30%

Izvor: Prilog broj 3 ALDI analiza tokova unutrašnje migracije - septembar 2004. godine. Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova.

U tabeli 6-8., su prikazani podaci za 2003. godinu, godinu, koja jasno pokazuje migracije stanovništva iz manjih gradova u najveće administrativne centre u Bosni i Hercegovini. U velike gradove koji imaju preko 100.000 stanovnika stalni boravak je prijavilo 144.998 građana Bosne i Hercegovine ili 62,79 procenata ukupnih prijava boravka u zemlji. U ukupnoj razlici svih prijava i odjava, na gradove preko 100.000 stanovnika otpada čak 113.021 stanovnika ili 77,02 procenata svih neto migracija. Na suprotnoj strani u općine sa ispod 25.000 stanovnika se prijavilo svega 14,68 procenata stanovnika koji su promijenili mjesto boravka, a otišlo čak 34,51 procenat svih stanovnika koji su napustili svoje mjesto boravka.

Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini snažno su povezane sa razlikama u mogućnostima za ostvarivanje prihoda. Bez obzira na proces povratka, najveći broj

³³ Eng skr. Citizens Identification Protection System project. Sistem identifikacije građana

³⁴ Prema podacima CIPS projekta koji je započeo u martu 2003. godine, do 31.08.2004. godine samo je 55,85 procenata stanovnika promijenilo ličn kartu. Za grad Sarajevo taj je procenat iznosio čak 110 procenata od planiranog broja ličnih karata koji se planirao za stanovnike Sarajeva.

stanovnika u potrazi za bolje plaćenim poslom dolazi u nekoliko najrazvijenijih gradova u državi. Prethodna tabela jasno pokazuje tok interne migracije iz sela i manjih općina ka najvećim gradovima u Bosni i Hercegovini. Slijedeća tabela daje pregled 10 gradova i općina u Bosni i Hercegovini u koje se u 2003. godini doselio najveći broj stanovnika Bosne i Hercegovine.

Tabela 6-9. Pregled prijava i odjava prebivališta prema veličini gradova (2003. godina)

	Ukupan broj prijava	%	Ukupan broj odjava	%	Razlika (prijava-odjava)	%
SARAJEVO*	95,163	41.21%	7306	8.68%	87,857	59.87%
BANJA LUKA**	42,808	18.54%	22,535	26.77%	20,273	13.82%
PRIJEDOR	15,945	6.90%	733	0.87%	15,212	10.37%
BIJELJINA	6,342	2.75%	1,656	1.97%	4,686	3.19%
VISOKO	4,136	1.79%	926	1.10%	3,210	2.19%
VOGOŠĆA	3,283	1.42%	404	0.48%	2,879	1.96%
BOSANSKA KRUPA	3,295	1.43%	634	0.75%	2,661	1.81%
KAKANJ	2,948	1.28%	804	0.95%	2,144	1.46%
SRPSKO NOVO SARAJEVO	2,427	1.05%	461	0.55%	1,966	1.34%
ČELINAC	2,079	0.90%	207	0.25%	1,872	1.28%
UKUPNO 10 GRADOVA	178,426	77.26%	35,666	42.36%	142,760	97.29%

* U gradu Sarajevu su, kao i u prethodnom poglavlju obuhvaćene općine Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad i Ilidža

** Za grad Banja Luku korišteni su samo zbirne informacije o ukupnom broju prijava i odjava za mjesec mart - decembar 2003. godine. Za utvrđivanje broja prijava i odjava korišten je omjer od prijave 0.653 – Odjave 0.347. Odabrana srednja vrijednost.

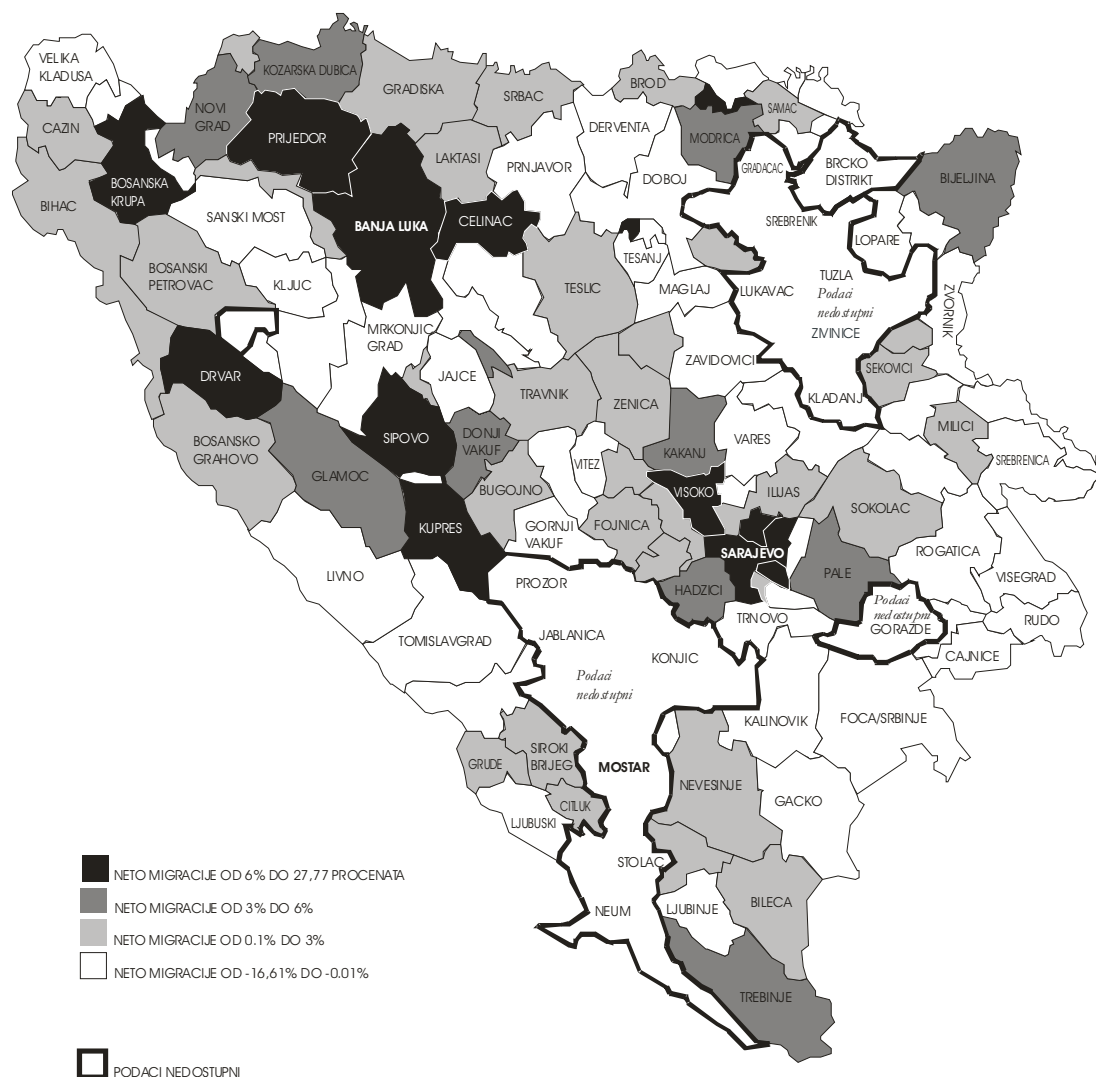
Izvor: Prilog broj 3 ALDI analiza tokova unutrašnje migracije - septembar 2004. godine. Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova.

Rezultati u tabeli 6-9., jasno pokazuju sve veću koncentraciju stanovništva u dva najveća grada u Bosni i Hercegovini – Sarajevo i Banja Luku. U Sarajevu je u 2003. godini zabilježeno povećanje stanovništva za čak 25 procenata, dok u Banja Luku za 9 procenata. Na deset gradova u kojima je došlo do najveće registracije novog mjesta boravka otpada 77,26 svih prijava mjesta boravka u Bosni i Hercegovini, ali na samo dva najveća grada, Sarajevo i Banja Luku otpada čak 59,75 procenata svih prijava prebivališta u 2003. godini.

Na slici broj 3. grafički su predstavljene sve općine prema procentu neto migracija u 2003. godini. Neto migracija je prikazana kao razlika između ukupnog broja prijava i odjava stanovnika u općini, podijeljena sa brojem ukupnih stanovnika u općini. Svjetlija područja prikazuju općine odakle veći procenat stanovništva odlazi, a tamnija općine u koje se stanovnici BiH doseljavaju. Općine označene crnom linijom su općine za koje podaci nisu bili dostupni. Samo u 2003. godini u 50 općina zabilježena je negativna migracija stanovništva. U ovim općinama, prema procjenama entitetskih zavoda za statistiku, u martu 2004. godine živjelo je 24,4 procenta stanovnika, ili oko 1,03 miliona stanovnika.³⁵

³⁵ U prethodnim godinama iz općina u kojima je neto migracija u 2003. godini bila negativna odselilo se više od 241.000 stanovnika u odnosu na stanje prema popisu stanovništva iz 1991. godine. Više prilog 3.

Slika 3. Neto migracije u 2003. godini u Bosni i Hercegovini

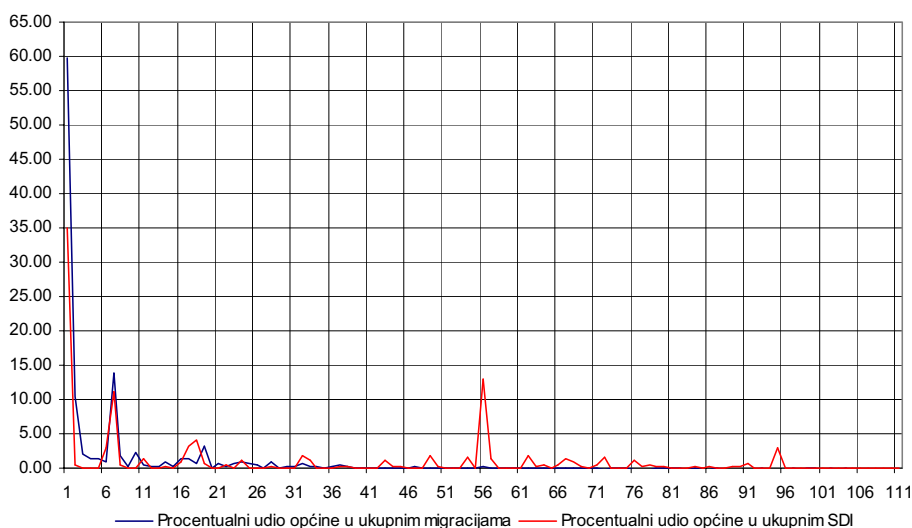
Izvor: Prilog broj 3 ALDI analiza tokova unutrašnje migracije - septembar 2004. godine. Prema podacima nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova.

Najtamnija područja na slici 3, prikazuju općine u Bosni i Hercegovini gdje se broj stanovnika u jednoj godini povećao od 6 do 23,77 procenata. Pored Sarajeva i Banja Luke, to su općine koje su u njihovoj neposrednoj blizini, kao što je Vogošća i Visoko u blizini Sarajeva, te Čelinac i Prijedor u blizini Banja Luke. Pored ovih općina značajan priliv stanovništva zabilježen je u Bosanskoj Krupi, Drvaru i Šipovu.

Posmatranjem slike 2 i slike 3 jasno je vidljiva sličnost između koncentracije inostranih investicija *per capita* i neto migracija. Činjenica je da inostrane investicije dolaze u područja sa većim ekonomskim potencijalom u odnosu na područja u kojima lokalna ekonomija stagnira. Sa druge strane stanovnici nerazvijenih općina, posebno u slučaju ako po njihovoj ocjeni općina nema izgleda da u skorijoj budućnosti unaprijedi ekonomski položaj, pronalaze razne načine da se presele u ekonomski naj snažnije dijelove Bosne i Hercegovine. Kako se Bosanci i Hercegovci sele ka područjima gdje je najveća koncentracija inostranih investicija, veoma je bitno utvrditi korelaciju između priliva SDI i migracije stanovništva. Kako je priliv inostranih investicija najbolji indikator ekonomskog potencijala nekog područja, korelacija između migracija i priliva inostranog kapitala može pokazati kolike su

trenutne posljedice ekonomske neuravnoteženosti na demografsku strukturu zemlje. Na ovaj način možemo utvrditi koliki se procenat stanovništva seli iz nerazvijenih u razvijena područja prvenstveno u cilju pronalaska bolje plaćenih poslova i prihoda za sebe i svoju porodicu.

Rezultati uporednog analiziranja unutrašnje migracije u odnosu na priliv inostranih investicija pokazali su visok stepen korelacije između ove dvije kategorije. Na grafikonu 6-10, su od lijeve ka desnoj strani poredane općine/gradovi u Bosni i Hercegovini, prema udijelu u ukupnim inostranim investicijama u periodu 1995.-2003. godine (crvena linija). Plava linija pokazuje postotak ukupne migracije koja pripada svakoj od analiziranih općina.

Grafik 6-10.
Grafički prikaz korelacije između SDI i unutrašnjih migracija u Bosni i Hercegovini (110 općina)

Kao što grafikon pokazuje, između inostranih investicija i unutrašnjih migracija u Bosni i Hercegovini postoji izuzetno snažna veza. Računanjem korelacije između visine inostranih investicija i broja prijava i odjava za svaku od 110 općina za koje postoje informacije, utvrđen je izuzetno visok stepen korelacije.³⁶ Zahvaljujući stepenu korelacije moguće je utvrditi procenat determinacije koji nam govori da 83 procenta stanovnika Bosne i Hercegovine mijenja mjesto prebivališta isključivo iz ekonomskih razloga u potrazi za većim prihodima³⁷.

U dosadašnjem dijelu pokazali smo da u Bosni i Hercegovini postoji izuzetna razlika između ekonomski razvijenih i nerazvijenih općina. Bosna i Hercegovina koncentriše svoj ekonomski potencijal najvećim dijelom oko tri administrativna centra u Bosni i Hercegovini – Sarajevo, Banja Luku i Mostar. U više od 100 općina u Bosni i Hercegovini, građani postaju sve više pesimistični u pogledu ekonomske perspektive, i riješenje su vidjeli u seljenju ka najvećim gradovima u državi. U narednom poglavlju predstavljeni su rezultati istraživanja o mogućim budućim posljedicama trenutne ekonomske neuravnoteženosti u Bosni i Hercegovini.

³⁶ Stepenn korelacije između inostranih investicija i neto migracija (prijave – odjave) za 2003. godinu za 110 općina u BiH iznosio je .90. Izvor: prilog 2 i 3. izvještaja

³⁷ Kako je polinomalna funkcija korelacije između migracija i SDI u Bosni i Hercegovini $y = 0.0026x^2 + 0.4212x + 0.42$, $R^2 = 0.8304$, stepenn determinacije iznosi .083, što govori da u 83 procenta slučajeva interne migracije u Bosni i Hercegovini možemo objasniti prilivom inostranih investicija – ekonomskim faktorima, a samo 17 procentata migracije da je prouzrokovano nekim drugim razlozima.

Pogled u 2007. godinu

Da li građani mogu očekivati da će se u 2007. godini ostvariti zacrtani ciljevi u Razvojnoj strategiji? Tokom predizborne kampanje za lokalne izbore u 2004. godini od strane vladajućih političkih partija građani su svakodnevno ubjeđivani da ne postoji nikakva sumnja u uspjeh u realizaciji ključnih ciljeva PRSP-a. Bruto društveni proizvod će porasti kako je planirano u Strategiji, bit će smanjeno siromaštvo, a Bosna i Hercegovina će biti nadomak prijema u Evropsku Uniju. Vijeće ministara je čak toliko optimistično raspoloženo da je cilj ostvarivanja BDP *per capita*, od prvobitno planiranih 70 procenata BDP iz 1991. godine, nekoliko dana prije lokalnih izbora, pomjerila na 90 procenata BDP iz 1991. godine. Izjava Predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH, prvog radnog dana nakon završetka lokalnih izbora, u komentaru izbornih rezultata:

'Građani su nam dali povjerenje na prošlim općim izborima, nakon pada u 2000. godini, i siguran sam, a evo i izborni rezultati pokazuju, da smo to povjerenje u potpunosti opravdali. Stabilizirali smo zemlju zajedno sa partnerima u vladi, popravili ekonomsku situaciju, idemo sigurno evropskim putem tako da nije bilo razloga da se očekuju drugačiji rezultati.³⁸

Odakle dolazi ovakav optimizam? Naime, Bosna i Hercegovina je u 1991. godini imala BDP po glavi stanovnika negdje oko 2.400 dolara, a kada se pripremao PRSP u 2002. godini, prema podacima Svjetske Banke, BDP je iznosio tek oko 1.240 dolara. Ohrabreni podacima o Bruto društvenom proizvodu, koji je prema podacima Svjetske Banke za 2003. godinu iznosio 1.540 dolara, domaći političari su odmah promijenili zacrtane ciljeve iz PRSP. Drugi razlog zbog kojeg je Vijeće ministara ohrabreno da će Bosna i Hercegovina ostvariti prijeratni nivo BDP-a, jeste procjena Svjetske Banke da je zvanični BDP umanjen za 37 procenata koji se zbog sive ekonomije ne računa u zvaničnoj statistici. Kada na trenutni BDP dodate sivu ekonomiju i kada na to dodate procijenjenu stopu rasta BDP od 5 procenata godišnje, dobićete da će na kraju 2007. godine BDP *per capita* u iznosu od 3.547 dolara i taj nivo društvenog proizvoda bi bio dovoljan da se u 2007. godini Bosna i Hercegovina može zadužiti u inostranstvu, te obezbijediti kredite za finansijeke podrške u provođenju vladinih politika. Procjene Centralne Banke o rastu BDP-a BiH nalaze se u tabeli 7-10.³⁹

Tabela 7-10. Ostvareni i planirani Bruto društveni proizvod Bosne i Hercegovine

	Nominalni Bruto društveni proizvod (KM)	Nominalni Bruto društveni proizvod (USD)	Bruto društveni proizvod per capita (KM)	Bruto društveni proizvod per capita (USD)	Kurs KM 1=USD 1
1998	7,559	4,744	1,973	1,238	1.59
1999	8,990	4,618	2,365	1,215	1.95
2000	10,050	4,781	2,644	1,258	2.10
2001	10,960	4,939	2,885	1,300	2.22
2002	11,650	6,246	3,066	1,644	1.87
2003	12,170	7,020	3,176	1,832	1.73
2004	13,034	7,997	3,402	2,087	1.63
2005	13,959	8,565	3,643	2,235	1.63
2006	15,024	9,218	3,921	2,406	1.63
2007	16,169	9,921	4,219	2,589	1.63

Izvor: Bear Sterns: BiH Update: Major Revision to GDP Statistics, April 2004. Prema podacima centralne Banke BiH

³⁸ Izjava za novine Dnevni Avaz, Ponedjeljak 4. Oktobar 2004. godine.

³⁹ Procjena je zasnovana da će nominalni BDP BiH rasti po stopi od 7-7,5 procenata. Realni BDP bi bio umanjen za vrijednost Njemačkog CPI od 1,25 procenata

Ne zanemarujući druge razloge, ove procjene o ekonomskom rastu, predstavljaju temelj optimističnih stavova vladajućih političkih opcija. Ohrabreni stavovima međunarodne zajednice da će zahvaljujući upravo njima Bosna i Hercegovina ostvariti snažan napredak u rastu BDP, domaćim političarima poraslo je samopuzdanje do te mjere da smatraju da im više niko nije ni potreban. Sve češće se mogu čuti izjave da je savjetodavno prisustvo međunarodne zajednice nepotrebno, da uplitanje međunarodnih finansijskih institucija proizvodi negativne efekte i da oni sami mogu građanima obezbijediti funkcionirajuću tržišnu ekonomiju.

PRSP će se proglasiti uspješnim vjerovatno i ako se ciljevi ostvare dijelimično - ako se ostvari približno povećanje inostranih investicija, ako se značajno poveća učešće privatnog sektora u Bruto društvenom proizvodu, te ako se dostigne nivo bruto društvenog proizvoda iz 1991. godine. U slučaju ostvarenja ciljeva zacrtanih u PRSP, prvenstveno u oblasti rasta BDP i nivoa inostranih investicija, moguć je scenario u kojem bi se ostvarili zacrtani ciljevi bez rješavanja problema zbog kojih su oni postavljeni. Čak obratno. Politikom puštanja da se stvari odvijaju svojim tokom, najvjerovatniji scenario mogao bi izgledati da će BiH ostvariti planirane stope rasta BDP i inostranih investicija, uz cijenu ekstremnog povećanja ekonomske nejednakosti unutar zemlje. Od više od 3,43 milijarde KM inostranih ulaganja, iznos od 50 do 70 procenata mogao bi doći u samo tri grada - Sarajevo, Mostar i Banja Luka. Ovako veliki priliv kapitala u ova tri grada mogao bi prouzrokovati ekstremno povećanje BDP-a u odnosu na ostatak Bosne i Hercegovine. Kako je prikazano u tabeli 7-10., u periodu od 2003.-2007. godine planirano je povećanje BDP Bosne i Hercegovine za čak 32,85 procenata, u čijem povećanju bi ova tri grada učestvovala sa skoro 50 procenata. Na ovaj način u Sarajevu bi se mogućnost za ostvarivanje prihoda mogla povećati za 50 procenata, u Banjaluci za 35, a u Mostaru za čak 70 procenata.

Ako bi se ostvario ovakav scenario, 80 procenata stanovnika mogao bi se naći u marginaliziranim općinama u kojima se ne bi desile značajnije ekonomske promjene u odnosu na trenutno stanje. Direktna posljedica produblivanja jaza između gradova u državi podstakla bi nove porodice na migraciju ka administrativnim centrima.⁴⁰ Slijedeća tabela daje pregled mogućih neto migracija u gradove Sarajevo, Banja Luku i Mostar.

Tabela 7-11. Procjena budućih neto migracija u Sarajevo, Banja Luku i Mostar

	Procenat SDI	Koeficijent**	Prosjeak prijava prebivališta 2001-2003	Procjena godišnjeg priliva stanovništva
SARAJEVO	27.49%	22.82%	48,961	34,126
BANJA LUKA*	8.75%	7.26%	22,504	13,087
MOSTAR	13.00%	10.79%	-	19,443
Ukupno tri grada	49,24%			61.125

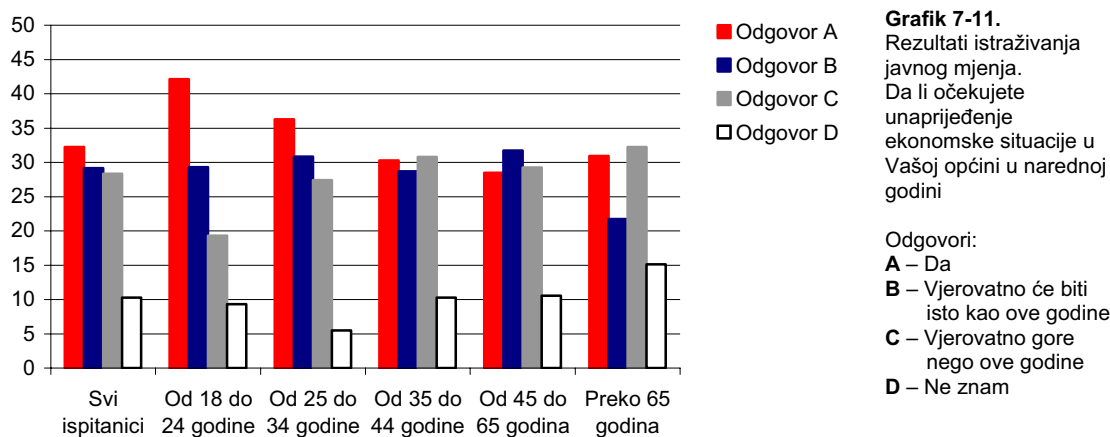
* Za grad Banja Luku korištene su samo zbirne informacije o ukupnom broju prijava i odjava za mjesec mart-decembar 2003. godine. Za utvrđivanje broja prijava i odjava korišten je omjer od prijave 0.653 – Odjava 0.347. Odabrana srednja vrijednost.

** Koeficijent je stepen determinacije x procenat SDI

Bosna i Hercegovina je još uvijek tradicionalno društvo. Većina stanovnika ne donosi olako odluke o promjeni mjesta prebivališta. Iako bi veoma teško našli osobu u Bosni i Hercegovini koja ne bi odlučno rekla da bi odmah kad bi mogla odselila negdje u zapadnu Evropu, oni to ne čine. U Bosni i Hercegovini ima ukupno 101 općina (u kojima živi 2,41 milion stanovnika) u kojima su prosječne plate manje nego što je to prosjek za Bosnu i Hercegovine, a u 96 općina (u kojima živi 2,28 miliona stanovnika) je zaposlenost manja od prosjeka za Bosnu i Hercegovinu. Iz tog razloga veoma je bitan stav građana o njihovom viđenju mogućnosti za unaprijeđenje ekonomske situacije u njihovoj lokalnoj zajednici.

⁴⁰ Kako se u Sarajevo, Banja Luku i Mostar sliva 50 procenata svih direktnih investicija, to direktno govori da će u budućnosti oko 41,5 (.50x.0.83) svih unutrašnjih migracija biti usmjereno ka ova tri grada.

Rezultati stavova javnog mnijenja prikazani su na grafikonu 7-11. Od ukupnog broja ispitanika, njih 32,24 procenta smatra da će se u narednoj godini ekonomska situacija u njihovoj općini poboljšati. Ovako visokom procentu optimista značajno su doprinijeli mladi ljudi koji su tek završili srednje škole ili koji studiraju na univerzitetima nadajući se boljoj ekonomskoj perspektivi. Drugačije misli čak 57,48 procenta stanovnika, koji smatraju da će ekonomska situacija ostati ista kao u 2004. godini (29,29%), ili da će čak biti gora (19,29%).

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnjenja, avgust 2004

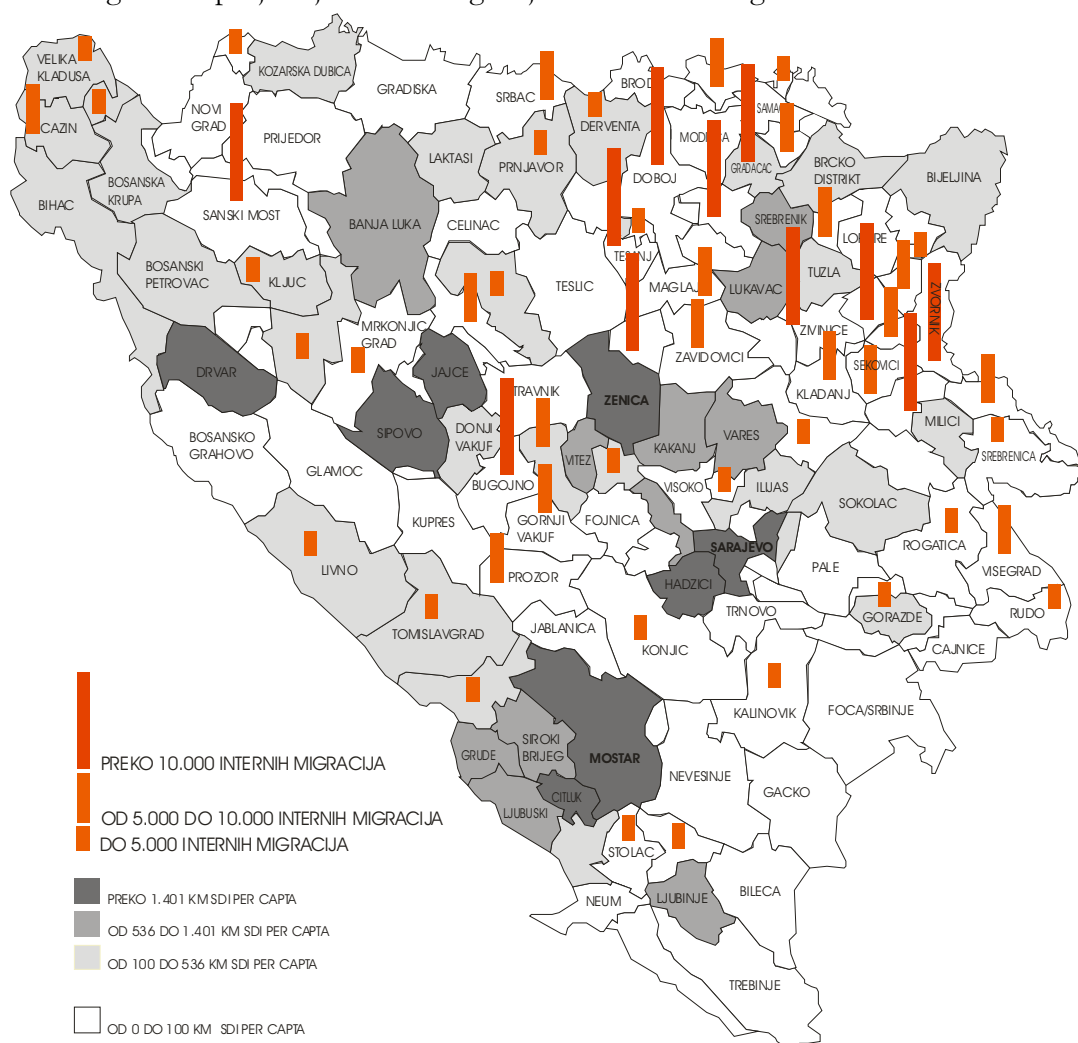
U situaciji kada vladine institucije provode Razvojnu strategiju 5 puta sporije od planiranog, kada država sve više zaostaje čak i za susjednim zemljama u regionu, a unutar zemlje jaz između razvijenijih i nerazvijenih područja postaje sve veći, te kad preko polovine stanovništva smatra da će naredna godina biti ista ili čak lošija nego trenutna, sigurno je da će se sve veći broj stanovnika odlučivati da promijeni mjesto svog boravka i da odseli. U nedostatku očiglednih unaprijeđenja kvalitete života u lokalnim zajednicama, u kombinaciji sa pesimizmom javnog mnijenja po pitanju očekivanja unaprijeđenja ličnog standarda, sigurno je da će se tokom 2004. i 2005. godine nastaviti trend preseljavanja stanovništva iz neprosperitetnih općina, u gradove kao što su Sarajevo, Banja Luka i Mostar ili općine u njihovoj okolini.

Na proces unutrašnje migracije u narednim godinama, upravo najznačajniji utjecaj trebao bi imati proces provođenja Srednjoročne razvojne strategije BiH, koji bi trebao stvoriti uslove za ujednačen i uravnotežen rast. Kako vladine institucije nisu pokrenule niti jednu politku koja bi zaustavila stvaranje sve veće ekonomske neuravnoteženosti, postoje izgledne šanse da se migracija ka administrativnim centrima nastavi i u budućnosti.

Informacije o mogućim unutrašnjim migracijama prikazane su na slici 4. zajedno sa dosadašnjim ostvarenim inostranim investicijama po glavi stanovnika. Slika pokazuje samo jedno - u kojim općinama je manja zaposlenost i prosječne plate od prosjeka u Bosni i Hercegovini, te koliko bi bilo moguće očekivati da se broj stanovnika u tim općinama smanji u budućnosti.

Područja jugozapadne i jugoistočne BiH, iako nemaju značajan priliv inostranih investicija, nisu označena kao područja sa kojih bi se trebao očekivati veći odliv stanovništva. Područja jugozapadne BiH: Bosansko Grahovo, Glamoč i Kupres nemaju značajne SDI, ali i broj stanovnika u tim općinama se odavno već smanjio. U Bosanskom Grahovu u 2004. godini broj stanovnika je svega 1/3 stanovnika iz 1991. godine, za Glamoč taj procenat iznosi 40, a za Kupres 34 procenta. Slično je i u jugoistočnoj BiH. U Čajniču broj stanovnika iznosi tek 59 procenta od broja stanovnika iz 1991. godine. Za Rogaticu taj je postotak 66, a za Foču 71.

Slika 4. Dogoročna projekcija interne migracije u Bosni i Hercegovini

Iz ovih nerazvijenih općina u administrativne centre se preseljavaju prvenstveno mladi i obrazovani ljudi, ljudi koji grčevito traže zaposlenje tokom svog studiranja na univerzitetima, koji u vladinim institucijama i inostranim kompanijama traže zamjenu za izgubljenu životnu perspektivu. U takvom ambijentu, vlada Bosne i Hercegovine provodi Srednjoročnu strategiju čiji je prvi i osnovni cilj stvaranje pretpostavki za samoodrživ i ujednačen ekonomski razvoj.

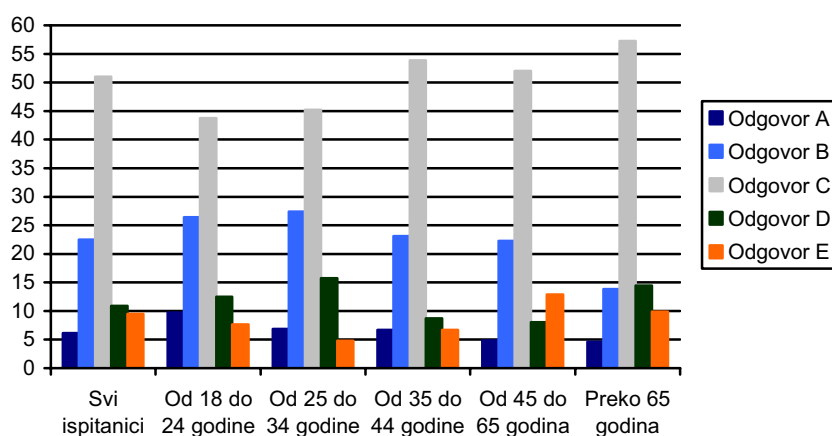
Da li su bitniji brojevi ili ljudi?

U Bosni i Hercegovini, većina političara preko noći je (slično kao i u drugim bivšim socijalističkim državama) zamijenila ideologiju marksizma i socijalizma za tržište i demokratiju. Iako je socijalistička ekonomska ideologija obrisana skoro preko noći u 1997. i 1998. godini, recidivi socijalizma su još vidljivi. Navike koje je stvarao socijalizam – pretjerana ovisnost o državi, nedostatak poduzetničke sklonosti, nemogućnost ostvarivanja kompromisa i nesklonost ka suradnji u dobrovoljnim grupama uveliko usporava stvaranje bilo demokratskog društva, bilo tržišne ekonomije. Ohrabreni mogućim pozitivnim promjenama, političari ulogu građana i institucija civilnog društva vide samo kao masu marginaliziranih pojedinaca, koji će na dan izbora dati svoj glas onome ko da najveća obećanja. Konstantna smanjenja procenata glasača na izborima jasno pokazuje da sve manji procenat stanovništva

vjeruje u obećanja političara, odnosno uviđa da vladine politike imaju sve manji utjecaj na unaprijeđenje njihove kvalitete života.

Posljedice ovakvog shvatanja demokratije dovele su do skoro nikakvih pomaka u izgradnji građanskog društva, koje je sistematski uništavano u periodu socijalizma, kako bi se spriječio razvoj demokratije i tržišne ekonomije. Zadržavajući svoje stare navike, građani od političkih stranaka ne traže stvaranje uslova za razvoj građanskog društva i tržišne ekonomije, već upravo suprotno. Potaknuti političarima koji poznaju 'način razmišljanja običnih ljudi' oni žele da čuju samo obećanja koja su povezana sa navikama iz socijalizma.

Tokom istraživanja javnog mnijenja, građanima u Bosni i Hercegovini je postavljeno pitanje kojim prioritetima bi dali najveću podršku Vladi Bosne i Hercegovine. Skoro svaki drugi stanovnik Bosne i Hercegovine smatra da bi prioritet vladine politike trebala da bude socijalna politika. Građani smatraju da bi zbrinjavanje nezaposlenih, socijalno ugroženih kategorija stanovnika trebao da bude prioritet vladinih institucija. Građani su u takvoj poziciji da ne mogu razmišljati o dugogodišnjim efektima vladinih politika.

Grafik 8-12.
Rezultati istraživanja javnog mnijenja
Za koje prioritete bi dali najveću podršku vladi BiH

Odgovori:
A – Evropske integracije
B – Ekonomija
C – Socijalna politika
D – Razvoj infrastrukture
E – Neki drugi prioriteti

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnijenja, avgust 2004

Proces Evropskih integracija donijeće možda prve pozitivne efekte tek za desetak godina. Upravo zbog toga i najmanji procenat stanovništva BiH, tek oko 6 procenata smatra da bi Evropske integracije trebale biti prvi vladin prioritet. S druge strane, za prioritet kao što je razvoj privatnog sektora i ekonomija izjasnilo se tek 22,48 procenata stanovnika, dok je za razvoj infrastrukture ili ruralni razvoj samo nešto manje od 11 procenata stanovnika BiH. Kako je i prikazano na grafikonu 8-12., u načinu razmišljanja nema razlika u starosnim grupama stanovništva. Sve generacije gledaju slično na vladine prioritete, dok se jedina razlika utvrdila kod građana koji su zaposleni u vlastitom biznisu. Nezaposleni, radnici u privatnom sektoru i zaposleni u državnoj upravi ili državnim preduzećima razmišljaju na isti način, prvi prioritet je socijalna politika. Samo građani koji su zaposleni u vlastitom biznisu razmišljaju drugačije. Njih čak 85 procenata smatra da bi najvažniji prioritet vlade BiH trebao biti razvoj privatnog sektora.

Zbog čega je ova razlika u viđenju uloge vladinih institucija bitna za Bosnu i Hercegovinu? Ovi rezultati potvrđuju da se u Bosni i Hercegovini intelektualno prihvatila demokratija i kapitalizam, umjesto socijalizma, ali da ne postoje društvene navike i kultura potrebna za stvaranje bilo demokratije, bilo tržišne ekonomije. Da je ovo tačno najbolje pokazuje planiranje državne potrošnje budžetskih sredstava u Bosni i Hercegovini. Prema budžetima entitetskih vlada za transfere i grantove se izdvajaju ogromne sume novca. U Federaciji BiH od planiranog budžeta za 2004. godinu, za tekuće transfere planiralo se

izdvojiti 567,6 miliona KM, što predstavlja 45,4 procenta ukupnog budžeta.⁴¹ Ove godine tekući transferi su povećani za 23,5 procenata u odnosu na proteklu godinu i sredstva koja su povećana upravo su usmjerena ne za razvoj, već za rješavanje socijalnih pitanja. Iako će Federacija BiH u 2004. godini 277,97 miliona potrošiti na ratne vojne invalide, 70 miliona na zaostale penzije i 28,18 miliona na povratnike, ukupno 376,15 miliona ili 30,13 procenata ukupnog budžeta, građani traže dodatne napore vlasti u rješavanju socijalnih pitanja.

S druge strane, od 557,6 miliona KM, koliko je planirano za tekuće transfere, samo 4,1 procenat će se izdvojiti za razvoj poljoprivrede, 1,1 procenat kao podsticaj industriji, svega 0,27 procenata će se upotrijebiti za razvoj poduzetništva, dok svega 0,017 procenata za razvoj turizma. Upravo ovi podaci govore o specifičnosti vladinih politika u Bosni i Hercegovini. Ako bi pažljivo posmatrali izjave vladinih službenika, uočili bi da oni upravo najviše nade polažu u turizam, zatim razvoj poduzetništva, pa industriju i poljoprivredu.⁴² Koliko entitetske vlade posvećuje pažnje razvoju demokratije i civilnog društva, najbolje svjedoči činjenica da u F BiH za razvoj nevladinih organizacija planiraju izdvojiti svega 0,017 procenata svih tekućih transfera. U Bosni i Hercegovini, još uvijek su bitniji programi koji podstiču razvoj kulture i sporta od demokratije ili tržišne ekonomije. Ova činjenica je jasno vidljiva u budžetu F BiH u kojem su sredstva za kulturu i sport veća za 8,4 puta od sredstava za razvoj poduzetništva, ili čak 130 puta veća od sredstava za programe nevladinih organizacija.

Sigurno je da postoji mogo više, možda čak i drastičnijih primjera nelogičnosti sa kojima se suočava današnja Bosna i Hercegovina. Primjer Federacije BiH, bi se mogao primijeniti i na drugi entitet, i na vladu na državnom i lokalnom nivou, samo kada bi vladine institucije bile znatno otvorenije prema svojim građanima. Vladine institucije na entitetskim nivoima najveće iznose izdvajaju za socijalne transfere, za koje koriste kredite međunarodnih finansijskih institucija i pomoć iz inostranstva, smanjujući ulaganja u razvoj. Prosječan građanin u Bosni i Hercegovini teško da može razumijeti vladine politike, prvenstveno što mora uložiti ogromno vrijeme i energiju da bar prodre milimetar dublje u razumijevanje politika koje odlučuju o sudbini svakog od njih. Čak i za dobro obrazovanog i informisanog građanina Bosne i Hercegovine vrijedi tvrdnja, koju je skoro prije 40 godina istakao Jack L. Walker:

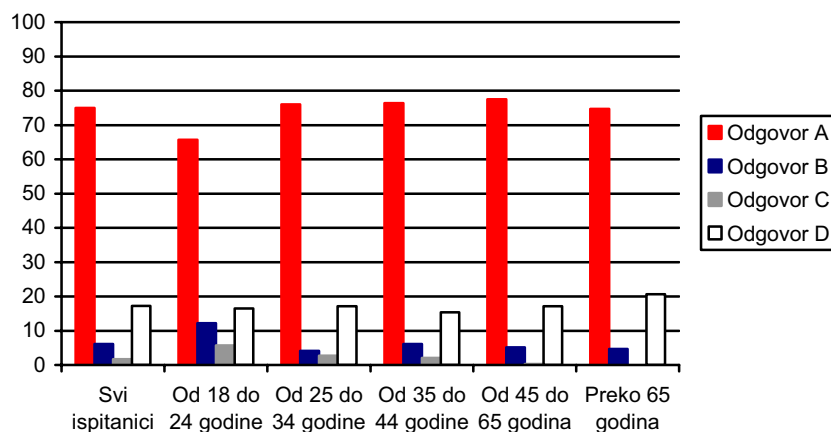
'Većina građana nisu u mogućnosti, niti žele da plate onu vrstu troškova /u vremenu i energiji/ da prikupe informacije neophodne za efikasnu političku participaciju. Ovo može biti posebno istinito u političkim sistemima u kojima se slabe ili nejasne alternative prezentuju javnosti. Za većinu građana svijet politike je udaljen, zbunjujući, beznačajan, nemajući nikakve direktne veze sa dnevnim brigama u vezi posla ili porodice'.⁴³

Iako građane Bosne i Hercegovine najviše interesuju politike koje će doprinijeti poboljšanju trenutnog socijalnog položaja, oni su svjesni da su za promjene kvalitete života u lokalnim zajednicama potrebne korijenite reforme.

⁴¹ Budžet Federacije BiH za 2004. godinu, Službene novine broj 17, 01.04.2004. godine

⁴² Samo u mjesecu septembru u pisanim medijima prenešene su dvije vijesti vezano za razvoj poduzetništva, jedna za restrukturiranje industrije i jedna vezana za socijalnu politiku. Dnevni Avaz od 01 – 30 septembra 2004. godine

⁴³ (1966)Jack. L. Waker, 'A Critique of the Elitist Theory of Democracy'. American Political Science Review 60

Grafik 8-13.
Rezultati istraživanja javnog mnijenja. Šta mislite da je potrebno uraditi u Vašoj lokalnoj zajednici da bi se unaprijedila kvaliteta života

Odgovori:
A – Potrebne su radikalne promjene
B – Predstojeće reforme su sasvim dovoljne
C – Kvaliteta života je zadovoljavajuća
D – Ništa do navedenog

Izvor: Prilog broj 1 ALDI analiza javnog mnijenja, avgust 2004

Nakon devetogodišnjeg iskustva u demokratiji i tržišnoj ekonomiji, građani jedinu nadu za promjenu postojećeg teškog ekonomskog stanja vide u radikalnim promjenama. Kako je to prikazano na grafikonu 8-13., 75 procenata svih ispitanika smatra da su za unaprijeđenje kvalitete života na lokalnom nivou potrebne radikalne promjene. Tek njih 6,1 procenat smatra da su predstojeće reforme sasvim zadovoljavajuće dok samo 1,7 procenat stanovnika Bosne i Hercegovine smatra da je kvaliteta života sasvim zadovoljavajuća. Građani postaju svjesni da ako se ne dese drastične promjene, vrlo je izvjesno da će ostatak svog života provesti čekajući blagostanje koje im se obećava već 15 godina. Zahvaljujući dosadašnjem iskustvu u kreiranju i vođenju vladinih politika, svakim danom sve većem broju građana postaje jasno u kom smjeru će se kretati njihova budućnost. Koliko se u Bosni i Hercegovini pažnje posvećuje ljudima, a koliko brojevima možda najbolje pokazuju slijedeća dva primjera.

SAD je država sa najrazvijenijim demokratskim i tržišnim mehanizmom na svijetu, prvenstveno zato što američka demokratija nije stvorila bezličnu masu pojedinaca, već zvučni kompleks ekskluzivnih, a ipak dobrovoljnih udruženja. Ovo je prvi uočio Max Weber nakon što je posjetio SAD krajem 19. stoljeća⁴⁴. Ključnu ulogu u kreiranju vladinih politika imaju Kongres i Senat, koji kontinuirano donose privatne i javne zakone u interesu svih građana svoje države. Iako glase kao država sa najrazvijenijom tržišnom ekonomijom i demokratijom, Kongres je samo od januara do početka oktobra 2004. godine predložio 5.169 novih zakona, a Senat 2.879.⁴⁵ Da bi obezbijedili ravnopravnu poziciju svih u funkcionirajućoj tržišnoj ekonomiji, u Sjedinjenim Državama trenutno je na snazi preko 1.200 zakona koji daju olakšice bračnim parovima, kako bi porodica bila u ravnopravnijem položaju u odnosu na pojedince bez porodice. Iako vode brigu o Društvenom bruto proizvodu koji je jednak trećini svjetskog, zastupnici u zakonodavnoj vlasti posebnu pažnju posvećuju problemima svojih građana. U Baltimorskoj luci u subotu 6. marta 2004. godine desila se nesreća sa vodenim taksijem, koji se zbog oluje prevrnuo u more. Tom prilikom u moru je završilo svih 25 putnika od kojih je jedan poginuo, a tri su se smatrala nestalim. Samo tri dana poslije, Senat Sjedinjenih Država je izglasao Rezoluciju u kojoj je izrazio saučešće porodicama poginulih, pohvalio brzinu kojom su spasioci spriječili smrt većeg broja ljudi, te pohvalio izuzetne napore spasioca koji su prvi pritekli u pomoć.⁴⁶ I pored toga što dnevno predlažu preko 20 novih zakonskih rješenja, vodeći brigu o nacionalnoj i svjetskoj ekonomiji, parlamentarci Sjedinjenih Država reaguju u roku od 48 sati na svaki problem sa kojim se suočavaju njihovi građani.

⁴⁴ (1995) 'Povjerenje' Francis Fukuyama Str.69

⁴⁵ Thomas Legislative Information, Library of US Congress,04. October 2004. [Http://thomas.loc.gov](http://thomas.loc.gov)

⁴⁶ (2004) March 09. S. RES. 312, SENATE OF THE UNITED STATES

Drugi primjer, bitan za kreiranje perspektive o ekonomskoj budućnosti Bosne i Hercegovine jeste Bugarska. Nedavno je objavljeno da će Bugarska postati članicom Evropske Unije najvjerojatnije 2007. godine. U toj zemlji je prije devet godina stopa siromaštva bila oko 13 procenata.⁴⁷ Nakon početka reformi i krize u 1995. godini, u naredne dvije godine stopa siromaštva se popela na čak 56 procenata, da bi se u 2001. godini smanjila na 21 procenat. Međutim, iako zvanične statistike Vlade u Sofiji i Svjetske Banke to ne govore, nezavisni izvori navode da je u 2000-toj godini oko 21 procenat stanovništva živio u ekstremnom siromaštvu (sa manje od 2 KM na dan).⁴⁸ U 2001. godini u odnosu na 1995. godinu, broj nezaposlenih se skoro udvostručio. Skoro 36 procenata onih koji nisu radili isti posao u 2001. kao u 1995. godini, bio je zato što su bili otpušteni, a samo njih 15 procenata su u 2001. godini pronašli bolji posao.⁴⁹ U Bugarskoj je prosječna plata tek oko 210 KM, dok je zakonska minimalna plata od 1 januara 2004. godine 120 KM, koju mnogi radnici dobiju tek nakon višesatnog prekovremenog rada.

Prema podacima Centralne Banke Bugarske, samo u prvih sedam mjeseci 2004. godine nivo stranih direktnih investicija je iznosio čak 1,34 milijarde Eura i dok se ta država proglašava kao najprivlačnija zemlja za inostrane investitore, njeni stanovnici jedva sastavljaju kraj s krajem. Radnici u Bugarskoj koji proizvode odjeću marke Puma govore da nikako ne mogu da dostignu normu u okviru normalnog radnog dana. Kako su plaćeni po komadu, neispunjavanje norme direktno utječe na platu koju oni primaju, te im njihova plata nije dovoljna da plate ni osnovne životne potrepeštine. Zbog toga su neki primorani da rade dvije smjene, a nekada u sezoni im je dozvoljeno da odsustvuju iz fabrike samo 7 sati.⁵⁰ Iako će za tri godine ući u Evropsku Uniju, danas postoje gradovi u kojima je stopa nezaposlenosti i preko 70 procenata. U Sofiji, distrikt liči na bilo koji veliki grad u Zapadnoj Evropi, ali ako se udaljite samo kilometar od centra vidjećete funkcionalnu ekonomiju na dijelu. Ljudi stanuju u oronulim stanovnicima, sa folijama na prozorima, sretni ako mogu naći bilo kakav posao. Iako je stopa nezaposlenosti tek 18,1 procenat, dobro plaćeni posao u Sofiji je posao kucanja žalbi u kancelariji koja se nalazi u WC-u restorana u centru grada. Nažalost, političari rijetko vide stvarni život građana. Kada dolaze delegacije, policija čak i državnim granicama rastjeruje svoje stanovnike, koji su krenuli u kupovinu namirnica, kako se nebi pokvario dojam o prosperitetnoj nacionalnoj ekonomiji. Pa ipak, prema kriterijima Evropske Unije, Bugarska ispunjava ekonomske kriterije za ulazak u Evropsku uniju.⁵¹

Bugarska je dobar primjer za Bosnu i Hercegovinu i napore vladinih institucija postizanju uravnoteženog razvoja svih dijelova države. BiH može 2007. godine ostvariti zacrtane stope Bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika. Međutim da li će se ujednačen ekonomski razvoj ostvariti na način da svi 'prekobrojni' stanovnici iz nerazvijenih općina presele u Sarajevo, Banja Luku i Mostar, u kojima će biti ogorčeni na svaki oblik razvoja civilnog društva i demokratije, ostaje tek da se vidi. Zbog izuzetno teškog ekonomskog stanja, u nedostatku kulture povezivanja, građani nisu zainteresovani za razvoj civilnog društva. Većina njih živi u društvenoj izolaciji, sa rastućim stepenom nepovjerenja prema svima - od nepovjerenja prema državi, pa do još većeg nepovjerenja prema svima koji su uspjeli nešto ostvariti i biti drugačiji od većine 'običnih ljudi'. Znajući to, političke partije građanima obećavaju ono što građani žele čuti, a ne što je potrebno uraditi. U takvom ambijentu, vladine institucije u prvi plan stavljaju neekonomske ciljeve, prepuštajući građane samima sebi. Biranjem demokratije i tržišne ekonomije, građanima je data ekonomska sloboda, ali da im niko neće reći šta će oni raditi sa tom slobodom. Niko od vladinih

⁴⁷ (2002) Rural poverty in Bulgaria: Characteristics and trends, David E. Sahn, Professor of Economics, Cornell University June 15, 2002

⁴⁸ (2004) UNDP Profil of Bulgaria The Sustainable Human Development Perspective www.undp.bg

⁴⁹ LSMS Bugarska 2001

⁵⁰ (2004) Oxfam Report: 'Play fair at the Olympics' Make Fair Olimics; Oxfam GB, Clean Clothes Campaign and ICFTU 2004.

⁵¹ (2004) Strateški papir i Izvještaj Evropske Komisije: 'Nastavljanje proširivanja' o napretku prema pridruživanju Bugarske, Rumunije i Turske EU

institucija ne smije odaslati jasnu poruku građanima, da ovakvim vođenjem ekonomske politike nestaje socijalna jednakost i da se o slabima nema ko brinuti.

Stanje u kojem se trenutno nalazi Bosna i Hercegovina i sve veća koncentracija stanovništva u administrativne centre, već prouzrokuje posljedice od kojih će se veliki broj općina teško oporaviti. Međutim, iz nerazvijenijih općina u Sarajevo i Banja Luku ne dolaze samo najsiromašniji slojevi stanovništva, već i obrazovani ljudi sa univerzitetskom diplomom, koji poznaju strane jezike, koji imaju iskustvo u radu sa inostranim organizacijama, a najveći dio mladih koji u ove centre dolazi radi studiranja ima jedan osnovni cilj – da u njima ostanu za stalno. Manje razvijena područja ostaju bez stručnih kadrova, inženjera, doktora, ekonomista, informatičara, profesora engleskog jezika, što dovodi direktno do smanjenja ekonomskog potencijala ovih općina, ali i sve češće do problema u funkcionisanju države na lokalnom nivou.

Vladajuće političke opcije u BiH, iako svjesni potreba za korjenitim reformama od nivoa mjesne zajednice do nivoa države, nisu u mogućnosti da ih sprovedu, jer radikalne reforme ne podrazumijevaju ono što birači žele da čuju. Svi žele dobro plaćene poslove, ali ne i otpuštanje prekobrojnih radnika. Svima smeta prekobrojna i prespora administracija, ali niko ne smije javno obećati drastično smanjenje broja administracije. U političkom izboru između onoga što treba i onoga što birači vole čuti, u Bosni i Hercegovini gubitnik je onaj ko govori istinu.

Literatura

- 1) (2004) Srednjeročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004 – 2007) BiH Vijeće Ministara Vlada F BiH, Vlada RS, Konačna verzija, april 2004.
- 2) (2002) Izvještaj: Blagostanje u Bosni i Hercegovini 2001: Mjerenja i nalazi. Publikacija Državne Agencije za statistiku, entitetskih zavoda za statistiku, Svjetska Banka. Sarajevo Decembar 2002.
- 3) (2002) Evropska Inicijativa za Stabilnost ESI, 'Zapadni Balkan 2004. godine: Pomoć, kohezija i nove granice Evrope, 3. novembar 2002.
- 4) (2004) Slobodna trgovina i Bosna i Hercegovina: Da li smo spremni na putovanje? ALDI u.g. papir za diskusiju. April 2004. godine
- 5) (2004) CCI BiH: Izvještaj: 'Monitoring uticaja državnih politika (obrazovanje, socijalna zaštita, zaštita okoline) unutar razvojne strategije Bosne i Hercegovine (PRSP)' Juli, 2004
- 6) UNDP Sistem ranog upozoravanja – Kvartalni izvještaj 2004 April - Juni
- 7) (2004) World Bank: World Development Indicators database, August 2004
- 8) Informacija o stranim direktnim ulaganjima u BiH od maja 1994 do 31.12.2003. godine. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Sarajevo Januar 2004. godine.
- 9) (1995) 'Povjerenje' Francisc Fukuyama
- 10) Thomas Legislative Information, Library of US Congress, 04. October 2004.
[Http://thomas.loc.gov](http://thomas.loc.gov)
- 11) (2002) Rural poverty in Bulgaria: Characteristics and trends, David E. Sahn, Professor of Economics, Cornell University June 15, 2002
- 12) (2004) UNDP Profil of Bulgaria The Sustainable Human Development Perspective
www.undp.bg
- 13) (2004) Oxfam Report: 'Play fair at the Olympics' Make Fair Olimics; Oxfam GB, Clean Clothes Campaign and ICF'TU 2004.
- 14) (2004) Strateški papir i Izvještaj Evropske Komisije: 'Nastavljanje proširivanja' o napretku prema pridruživanju Bugarske, Rumunije i Turske EU

PRILOG BROJ 1:

ALDI U.G.
ISTRAŽIVANJ JAVNOG MNJENJA
JULI 2004. GODINE

PERIOD ISPITIVANJA : 01 -31 JULI 2004. GODINE
BROJ ISPITANIKA : 1000

I ODGOVORI ISPITANIKA RAZVRSTANI PREMA GODINAMA

PITANJE JEDAN: Kako ocjenjujete kvalitetu života u vašoj općini u odnosu na predhodnu godinu

ODGOVORI

- A – Bolje nego godinu dana ranije
B – Isto kao i prije godinu dana
C – Lošije nego godinu dana ranije

	ISPITANICI PO GODINAMA					
	Svi ispitanici	18-24	25-34	35-44	45-65	Preko 65
Odgovor A	9.59	21.43	6.85	6.67	7.86	9.27
Odgovor B	42.16	54.29	42.47	38.46	39.84	41.06
Odgovor C	48.25	24.29	50.68	54.87	52.3	49.67

DRUGO PITANJE: Ko po vašem mišljenju najviše doprinosi unaprijeđenju kvalitete života u vašoj općini

ODGOVORI

- A – Prednost vladinim institucijama
B – Prednost političkim partijama
C – Prednost međunarodnim organizacijama
D – Prednost uspješnim domaćim poduzetnicima
E – Prednost inostranim kompanijama
F – Niko od nabrojanih

	ISPITANICI PO GODINAMA					
	Svi ispitanici	18-24	25-34	35-44	45-65	Preko 65
Odgovor A	9.76	6.9	10.34	12.56	8.53	11.33
Odgovor B	7.1	9.66	4.83	6.03	8	6
Odgovor C	8.19	11.03	6.21	7.04	8.53	8
Odgovor D	21.4	25.52	26.21	25.63	19.47	12
Odgovor E	4.34	9.99	4.14	1.51	4	4
Odgovor F	49.21	37.24	48.28	47.24	51.47	58.67

TREĆE PITANJE: Za koje prioritete bi dali najveću podršku vladi BiH

ODGOVORI

- A – Institucionalne reforme / Evropske integracije
B – Razvoj privatnog sektora / Ekonomija
C – Socijalna politika / Zbrinjavanje nezaposlenih
D – Razvoj infrastrukture / Ruralni razvoj
E – Neki drugi prioriteti

	ISPITANICI PO GODINAMA					
	Svi ispitanici	18-24	25-34	35-44	45-65	Preko 65
Odgovor A	6.14	9.72	6.85	6.67	4.83	4.61
Odgovor B	22.48	26.39	27.4	23.08	22.25	13.82
Odgovor C	50.99	43.75	45.21	53.85	52.01	57.24
Odgovor D	10.89	12.5	15.75	8.72	8.04	14.47
Odgovor E	9.5	7.64	4.79	6.69	12.87	9.87

ČETVRTO PITANJE: Da li očekujete unaprijeđenje ekonomske situacije u vašoj općini u narednih godinu dana

ODGOVORI:

- A – Da
B – Vjerovatno isto kao i u trenutnoj godini
C – Cjerovatno gore nego u trenutnoj godini
D – Neznam

	ISPITANICI PO GODINAMA					
	Svi ispitanici	18-24	25-34	35-44	45-65	Preko 65
Odgovor A	32.24	42.14	36.3	30.26	28.46	30.92
Odgovor B	29.14	29.29	30.82	28.72	31.71	21.71
Odgovor C	28.34	19.29	27.4	30.77	29.27	32.24
Odgovor D	10.28	9.29	5.48	10.26	10.57	15.13

PETO PITANJE: Šta mislite šta je potrebno uraditi u vašoj lokalnoj zajednici da bi se postigao napredak u kvaliteti života

ODGOVORI:

A – Potrebne su radikalne reforme

B – Predstojeće reforme su sasvim zadovoljavajuće

C – Kvaliteta života je sasvim zadovoljavajuća

D – Ništa od navedenog

	ISPITANICI PO GODINAMA					
	Svi ispitanci	18-24	25-34	35-44	45-65	Preko 65
Odgovor A	75	65.71	76.03	76.41	77.51	74.67
Odgovor B	6.1	12.14	4.11	6.15	5.15	4.67
Odgovor C	1.7	5.71	2.74	2.05	0.27	0
Odgovor D	17.2	16.43	17.12	15.38	17.07	20.67

II ODGOVORI ISPITANIKA RAZVRSTANI PREMA RADNOM STATUSU

PITANJE JEDAN: Kako ocjenjujete kvalitetu života u vašoj općini u odnosu na predhodnu godinu

	ISPITANICI PO RADNOM STATUSU			
	Zaposleni	Nezaposleni	Penzioneri	Van radne snage
Odgovor A	9.32	7.9	8.89	20.62
Odgovor B	46.19	37.25	40	59.79
Odgovor C	44.49	54.85	51.11	19.59

DRUGO PITANJE: Ko po vašem mišljenju najviše doprinosi unaprijeđenju kvalitete života u vašoj općini

	ISPITANICI PO RADNOM STATUSU			
	Zaposleni	Nezaposleni	Penzioneri	Van radne snage
Odgovor A	10.5	8.91	11.5	8.91
Odgovor B	5.88	7.35	5.75	11.88
Odgovor C	7.14	6.9	9.73	12.87
Odgovor D	29.41	19.38	12.83	29.7
Odgovor E	2.94	3.56	5.31	8.91
Odgovor F	44.12	53.9	54.87	27.72

TREĆE PITANJE: Za koje prioritete bi dali najveću podršku vladi BiH

	ISPITANICI PO RADNOM STATUSU			
	Zaposleni	Nezaposleni	Penzioneri	Van radne snage
Odgovor A	8.47	4.29	4.78	11.88
Odgovor B	29.66	18.51	18.7	32.67
Odgovor C	47.46	54.85	53.04	37.62
Odgovor D	8.05	11.96	10.87	11.88
Odgovor E	6.36	10.38	12.61	5.94

ČETVRTO PITANJE: Da li očekujete unaprijeđenje ekonomske situacije u vašoj općini u narednih godinu dana

	ISPITANICI PO RADNOM STATUSU			
	Zaposleni	Nezaposleni	Penzioneri	Van radne snage
Odgovor A	8.47	4.29	4.78	11.88
Odgovor B	29.66	18.51	18.7	32.67
Odgovor C	47.46	54.85	53.04	37.62
Odgovor D	8.05	11.96	10.87	11.88

PETO PITANJE: Šta mislite šta je potrebno uraditi u vašoj lokalnoj zajednici da bi se postigao napredak u kvaliteti života

	ISPITANICI PO RADNOM STATUSU			
	Zaposleni	Nezaposleni	Penzioneri	Van radne snage
Odgovor A	81.78	72.91	75.45	67.01
Odgovor B	6.36	5.19	4.91	12.37
Odgovor C	1.27	1.35	0.45	7.22
Odgovor D	10.59	20.54	19.2	13.4

PRILOG 2: Pregled stranih direktnih investicija po općinama primaocima u Bosni i Hercegovini

(u .000 KM)

RBR	Općina Grad	Entitet	Ukupan iznos registorvanih SDI do 31.12.2004	Sektori		Ukupan broj SDI
				Proizvodnja	Usluge	
1	Sarajevo (*)	FBiH	523,858.0	103,022.0	420,836.0	167
2	Mostar	FBiH	247,692.0	65,404.0	182,288.0	28
3	Zenica	FBiH	192,944.0	191,885.0	1,059.0	5
4	Banja Luka	RS	166,817.0	73,302.0	93,515.0	48
5	Hadžići	FBiH	60,686.0	60,176.0	510.0	4
6	Kakanj	FBiH	49,009.0	49,009.0	0.0	1
7	Brčko	DS	46,328.0	26,856.0	19,472.0	13
8	Jajce	FBiH	44,268.0	44,268.0	0.0	3
9	Drvar	FBiH	43,250.0	43,250.0	0.0	1
10	Lukavac	FBiH	29,677.0	29,677.0	0.0	4
11	Srebrenik	FBiH	28,035.0	911.0	27,124.0	5
12	Ljubuški	FBiH	28,023.0	7,991.0	20,032.0	9
13	Bihać	FBiH	27,704.0	27,293.0	411.0	8
14	Čitluk	FBiH	27,449.0	22,510.0	4,939.0	8
15	Tuzla	FBiH	24,507.0	22,721.0	1,786.0	6
16	Prnjavor	RS	22,466.0	18,342.0	4,124.0	8
17	Široki Brijeg	FBiH	22,204.0	21,704.0	500.0	8
18	Velika Kladuša	FBiH	21,133.0	7,200.0	13,933.0	3
19	Cazin	FBiH	20,025.0	17,645.0	2,380.0	9
20	Šipovo	RS	19,310.0	19,310.0	0.0	3
21	Kiseljak	FBiH	18,204.0	18,204.0	0.0	1
22	Laktaši	RS	18,188.0	15,883.0	2,305.0	21
23	Derventa	RS	18,143.0	17,808.0	335.0	4
24	Grude	FBiH	17,300.0	15,862.0	1,438.0	4
25	Goražde	FBiH	13,212.0	12,812.0	400.0	3
26	Kozarska Dubica	RS	12,734.0	12,606.0	128.0	5
27	Vitez	FBiH	12,019.0	11,335.0	684.0	3
28	Bijeljina	RS	11,335.0	10,755.0	580.0	16
29	Vareš	FBiH	9,804.0	9,804.0	0.0	1
30	Čapljina	FBiH	8,682.0	8,682.0	0.0	4
31	Bosanska Krupa	FBiH	7,787.0	7,787.0	0.0	3
32	Tomislavgrad	FBiH	7,086.0	7,086.0	0.0	3
33	Bužim	FBiH	6,589.0	6,589.0	0.0	2
34	Livno	FBiH	6,178.0	6,178.0	0.0	1
35	Donji Vakuf	FBiH	5,807.0	5,807.0	0.0	1
36	Gradačac	FBiH	5,650.0	5,367.0	283.0	3
37	Prijedor	RS	5,307.0	5,307.0	0.0	4
38	Zvornik	RS	5,224.0	4,912.0	312.0	4
39	Ilijaš	FBiH	4,909.0	4,737.0	172.0	3
40	Sokolac	RS	4,568.0	4,568.0	0.0	2
41	Tešanj	FBiH	4,133.0	2,315.0	1,818.0	6
42	Bosanski Petrovac	FBiH	4,003.0	4,003.0	0.0	1
43	Busovača	FBiH	3,873.0	3,873.0	0.0	1
44	Sanski Most	FBiH	3,548.0	3,225.0	323.0	7
45	Ljubinje	RS	3,423.0	3,423.0	0.0	2
46	Kotor Varoš	RS	3,348.0	3,238.0	110.0	4
47	Ključ	FBiH	3,128.0	3,128.0	0.0	2
48	Novi Travnik	FBiH	2,864.0	2,864.0	0.0	2
49	Teslić	RS	2,824.0	2,620.0	204.0	2
50	Posušje	FBiH	2,463.0	0.0	2,463.0	3
51	Doboj	RS	2,353.0	2,015.0	338.0	4
52	Ribnik	RS	2,151.0	2,151.0	0.0	1
53	Novi Grad	RS	1,828.0	1,650.0	178.0	2
54	Gradiška	RS	1,774.0	1,264.0	510.0	8
55	Zavidovići	FBiH	1,533.0	0.0	1,533.0	2
56	Usora	FBiH	1,477.0	1,477.0	0.0	1

57	Pale	RS	1,450.0	1,450.0	0.0	1
58	Živinice	FBiH	1,343.0	1,343.0	0.0	2
59	Nevesinje	RS	1,265.0	1,265.0	0.0	1
60	Modriča	RS	1,241.0	1,241.0	0.0	2
61	Lopare	RS	1,082.0	1,082.0	0.0	1
62	Srbac	RS	1,077.0	1,077.0	0.0	1
63	Maglaj	FBiH	880.0	547.0	333.0	2
64	Bratunac	RS	832.0	613.0	219.0	2
65	Trebinje	RS	830.0	200.0	630.0	2
66	Odžak	FBiH	751.0	501.0	250.0	2
67	Srebrenica	RS	726.0	726.0	0.0	1
68	Breza	FBiH	708.0	0.0	708.0	1
69	Čelić	FBiH	694.0	0.0	694.0	2
70	Bugojno	FBiH	547.0	110.0	437.0	2
71	Ugljevik	RS	490.0	0.0	490.0	2
72	Čelinac	RS	408.0	408.0	0.0	1
73	Šamac	RS	403.0	0.0	403.0	1
74	Srpsko Novo Sarajevo	RS	402.0	402.0	0.0	1
75	Srpski Brod	RS	325.0	155.0	170.0	2
76	Vogošća	FBiH	304.0	304.0	0.0	1
77	Kupres	FBiH	226.0	0.0	226.0	1
78	Konjic	FBiH	215.0	215.0	0.0	2
79	Srpska Kostajnica	RS	161.0	161.0	0.0	1
80	Višegrad	RS	133.0	133.0	0.0	1
81	Kalesija	FBiH	129.0	129.0	0.0	1
82	Osmaci	RS	117.0	0.0	117.0	1
	Ukupno BiH (sve inostrane investicije veće od 100.000 KM		1,905,573	1,093,873	811,700	
	Ukupan iznos svih inostranih investicija do 31.12.2003		2.106.000			

(*) U Sarajevo su uključene općine Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad i Ilidža

Izvor: Informacija o direktnim stranim ulaganjima u BiH od maja 1994 do 31.12.2003. godine. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine. Sarajevo, januar 2004. godine.. za prikaz po gradovima prilagodio ALDI u.g.

124	Ugljevik	RS	16,899	17,807	25	475	332	832	12	375	412	799
125	Usora	FBIH	7,116	8,894	371	429	509	1,309	11	17	50	78
126	Vareš	FBIH	10,099	22,203	203	241	301	745	228	299	473	1,000
127	Velika Kladuša	FBIH	49,841	52,908	279	292	200	771	326	350	327	1,003
128	Višegrad	RS	19,300	21,199	115	601	457	1,173	625	1,032	2,085	3,742
129	Visoko	FBIH	40,432	46,160	2,284	1,888	4,136	8,308	563	873	926	2,362
130	Vitez	FBIH	21,354	27,859	769	960	154	1,883	312	325	210	847
131	Vlasenica	RS	20,301	33,711	153	392	628	1,173	372	672	715	1,759
132	Vogošća	FBIH	19,966	24,647	1,210	1,094	3,283	5,587	354	463	404	1,221
133	Vukosavlje (Odžak)	RS	5,420		394	598	488	1,480	189	360	162	711
134	Zavidovići	FBIH	36,692	52,379	435	706	1,218	2,359	527	921	2,153	3,601
135	Zenica	FBIH	128,495	146,799	1,021	1,147	685	2,853	584	573	480	1,637
136	Žepče	FBIH	30,718	32,856	286	209	481	976	135	87	265	487
137	Živinice**	FBIH	53,053	54,783								
138	Zvornik	RS	65,000	67,795	2,118	4,101	3,193	9,412	1,794	2,176	3,581	7,551
	UKUPNO		3,863,727	4,338,808	102,643	115,119	230,930	448,692	52,822	61,091	84,194	198,107

NAPOMENE:

(1) Za nazive općina korišteni stari nazivi općina. Općine u kantonu Sarajevo: Stari grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad i Ilidža obuhvaćeni pod grad Sarajevo

* Za Banja Luku za II, III i IV kvartal 2003. godine korištene su procjene broja prijava i odjava na osnovu zbornog b roja prijava i odjava za 2003. godinu

** Osjetljivi redovi pokazuju općine za koje nisu bile dostupne informacije o broju prijava i odjava. Općine u kojima su sa 0 označeni brojevi prijava i odjava znači da se evidencija vodi sa susjednom općinom (veoma male općine)